

EKVATORDAN KUTUPLARA NAMAZ

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR

GİRİŞ

İmsâk ve yatsı vakitlerinin yanlış hesap edildiğini ve bunun sıkıntı doğurduğunu 1978'den beri her vesile ile dile getirdim. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde, 1988-1991 yılları arasında yaptığımız gözlemlerle de yanlışları önemli ölçüde belgeledik. Daha sonra gittiğim her yerde gözlemler yaparak çalışmalarımı sürdürdüm.

Süleymaniye Vakfı – Din ve Fıtrat Araştırmaları Merkezi olarak 2011 yılı Ocak ayının ikinci haftası ile Haziran ayının dördüncü haftasında, dünyanın en kuzeyinde, kutuplara en yakın yerleşim yeri olan Norveç'in Tromso şehrine iki seyahat gerçekleştirip gözlemler yaptık. Bu sayede gecenin göstergesinin olmadığını, gündüzün göstergesinin de güneş değil, aydınlık olduğunu bildiren âyetleri keşfettik. Ayrıca yazın namaz ve oruç vakitlerinin kutup bölgelerinde hem hesapla hem gözlemlerle belirlenebileceğini ve hesabın ölçülerinin Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklandığını gördük. Takvimi ve saati olmayan kişilerin, bu vakitleri belirleme ölçütlerini de Kur'an ve Sünnetten çıkardık.

İlgili ayetler okunduğunda görüleceği gibi Allah, güneş ışınlarının geliş zamanlarını ve yerlerini değişmez ölçülere bağlamıştır. Bu ışınların gün boyu dolaştığı 360 derecelik çemberin, dünyanın eksenine, doğu ufkuyla bir de gözlemciyle yaptığı açılar, vakit hesabı açısından büyük öneme sahiptir.

Güneş ışınlarının dolaştığı çember, kutup noktasında dünyanın eksenine sürekli paralel olur ve onunla sıfır derecelik açı yapar. Ekvatorda ise bu açı 90 derecedir.

Namaz vakitlerinin hesaplanmasında gölge son derece önemlidir. Güneşin, kutup noktasında gözlemci ile yaptığı açı, güneşin deklinasyonuna, yani dünyanın ekseninin güneş ışınlarıyla yaptığı açıya eşit olur.

Güney veya kuzey kutup noktasında oluşan gölge açısının ekvatorda oluşan gölge açısıyla toplamı sürekli 90° dir. Kutupta gölge uzadıkça ekvatorda kısılır, kutapta kısılırsa ekvatorda uzar.

Güneş, kutup noktasının üzerine vurduğu zaman gözlem bölgesi sürekli aydınlık olur. Daha sonra görüleceği gibi Kur'an güneşi, gece ve gündüzün göstergesi olmaktan çıkarmıştır. Bu sebeple güneşli gecelerin ve güneşsiz gündüzlerin olması sıradan bir şeydir. Bu durum, yalnız 66°33' enlemden başlayarak kutuplara kadar görülebilmekte ama etkisi 45 derece enleme kadar inmektedir. Onun için 66°33' enleme salât dönencesi demek gerekir.

Kutup bölgelerinde namaz vakitleri hesabını zora sokan şey, büyük İslam âlimlerinin bu bölgeye gitmemiş ve bir süre yaşamamış olmalarıdır. Eğer öyle olsaydı, salât dönencesi ile ilgili âyetleri anlamakta güçlük çekilmez; gölge boyu, dünyanın eksen eğriliği ve güneşin geliş açılarının namaz vakitlerini hesaplamadaki olmazsa olmaz özelliği keşfedilirdi.

Eğer konu, Kur'an – Sünnet bütünlüğü içinde ele alınsaydı güneş çemberinin, dünyanın eksenine ile 0 derece açı yaptığı kutup noktasının 90 derece paralel; 90 derece açı yaptığı ekvatorun da 0 derece paralel sayılması kabul edilmezdi. Çünkü bu da vakit hesabı yapılması konusunda kafaları karıştırmaktadır.

Ekvatorda güneş ışınları, dünyanın eksenine sürekli 90 derecelik bir açıyla geldiği için o bölgede gece ile gündüz hemen hemen eşit olur. Yazın gece ile gündüz kutup noktalarında da eşittir. Buralarda aydınlığın sürekli olması ve gecenin göstergesinin kaldırılmış bulunması sebebiyle gece ile gündüzden birini diğerinden uzun saymanın delili olmaz. Bu eşitlik, güneşin batmadığı salât dönencesi boyunca devam eder. Diğer enlemlerde güneş ışınlarının geliş açısı gece ve gündüzün uzunluklarını değiştirir. Kışın salât dönencesinden sonra günün uzunluğu, ışığın o bölgeye gelişine bağlı olarak değişir.

Bir de tan olayları yani sabah ve yatsı namazı vakitlerinin hesaplanması vardır. Bunlar, gözlenen ufka güneş

ışınlarının gelmesi veya kaybolmasına göre belirlenir. Günümüzde bu işin astronomiye bırakılması dengeleri bozmuştur. Astronomlar yıldız gözlemi yaptıklarından astronomik tan, güneş ışıklarının atmosferin üst tabakalarına gelişine göre hesap edilir. Atmosferin üst tabakalarında yaşamadığımızı göre bu tanın namaz vakitleri ile ilgisi yoktur. Bu büyük hata sebebiyle seher vakti ve fecr-i kâzib kavramı kaybolmuş, yatsı namazı, kendi vaktinin dışına taşınmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla bu çalışma sahasında ilktir. Yapılacak tenkitlerle hatalarımızın ortaya çıkacağına ve konunun daha da gelişeceğine inanıyorum.

I. KAVRAMLAR

A- GÜNEŞ

Vakit hesabı için güneş ışınları önemlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

“Güneşi ziyâ, ayı nûr yapan odur...” (Yunus 10/5)

Hesap yaparken ayın ve güneşin kendisi değil, bize ulaşan ışıkları esas alınır. Daha sonra göreceğimiz gibi Allah Teâlâ, gecenin göstergesini kaldırmış, aydınlatmayı da gündüzün göstergesi yapmıştır. Böylece güneşi, gecenin de gündüzün de göstergesi olmaktan çıkararak güneşsiz gündüzlerin ve güneşli gecelerin olmasına imkan vermiştir. Kur’an’ın açıkça ortaya koyduğu bu husus gözlerden kaçtığı için kutup bölgesinde namaz vakitleri hesabı yapılamamıştır.

1. Ziyâ (ضياء)

Ziyâ, vakit hesabı yapmaya yarayan güneş ışınıdır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ .

De ki, hiç düşündünüz mü; Allah geceyi kıyamete kadar sürdürse Allah’ın dışında size ziyâyı getirecek ilah kimdir? Dinlemiyor musunuz? (Kasas 28/71)

2. Duhâ (الضحى)

Duhâ; sadece gündüzün ortaya çıkan güneş ışınıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا . وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا . وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا . وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا .

“Güneşe ve duhâsına, onu takip ettiğinde aya, onu gösterdiğinde gündüze, onu örttüğünde geceye, (yemin olsun)” (Şems 91/1-4)

وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّهَا = “onu gösterdiğinde gündüze (yemin olsun)” âyetinde, “onu = ها” zamiri, Arap dili bakımından hem “duhâ”yı hem güneşi gösterebilir. Yani gündüz; güneşi ortaya çıkardığı gibi yalnızca onun duhâsını da ortaya çıkarabilir. Bu sebeple kutup bölgelerinde, güneşin doğmadığı günlerde sadece duhâsı görülür.

وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا = “onu örttüğünde geceye (yemin olsun)” âyeti de ayındır. “Onu = ها” zamiri burada da hem “duhâ”yı hem güneşi gösterebilir. Yani gece; güneşi örttüğü gibi sadece duhâsını da örtebilir. Kutup bölgesindeki güneşli geceler de duhâyı örter. Bu sebeple duhâ, ziyâdan farklıdır. Onu şu âyetlerden anlarız:

“Bir gün meleklerle; “Âdem’e secde edin” dedik de hemen secdeye kapanlar. İblis öyle yapmadı, direndi. Dedik ki; “Bak Âdem! Bu sana da, eşine de düşmandır. Sakın sizi şu bahçeden çıkarmasın yoksa mutsuz olursun. Burada ne açlık çekersen ne de çıplak kalırsın; susuz da kalmaz, güneşin duhâsından da etkilenmezsin.” (Taha 20/116-119)

Âdem aleyhisselâmı duhâ’nın etkisinden kurtaran, bahçedeki gölgeliklerdir.

Şu âyete göre duhâ, gece ile gündüz arasındaki ısı farkının sebebidir.

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ .

“Gölge ile sıcaklık bir olmaz” (Fâtır 35/21)

Buradaki gölge, gece anlamına da gelir. Şu âyete göre gece, dünyanın gölgeli tarafıdır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا . ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا . وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِيَأْسَ وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا

“Rabbini görmedin mi; gölgeyi nasıl uzatıyor? Emretse hareketsiz kıları. Güneşi ona delil yapmıştır. Sonra gölgeyi yavaşça kendine çeker¹. Geceyi size örttü, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılma vakti yapan odur.” (Furkan 25/45-47)

Gölgenin uzaması, gecelerin uzamasıdır.

“Geceyi size örttü, uykuyu dinlenme... vakti yapan odur” âyeti, gecenin, insanı rahatlatıp dinlendiren bir gölgelik olduğunu gösterir. Gündüzün uyumak isteyen de gölgeye çekilir.

Beyaz geceler, güneşten koruyan gölgelik gibidir. Bu sırada güneşin duhâsı gelmediği için insanlar ve hayvanlar dinlenip uyayabilmektedirler. Bir geceden beklenen budur. Nitekim Tromso’da, güneşin batmadığı Haziran ayının son haftasında, gece pencerenin perdesini kapatma ihtiyacı duymuyor, odayı dolduran güneş ışığından rahatsız olmuyorduk.

3. Nûr (النور)

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

“Güneşi ziyâ, ayı nûr yapan odur...” (Yunus 10/5)

Nûr, insanı rahatsız etmeyen ışıktır. Aydan yansıyan ışık nûr olduğu gibi beyaz gecelerde görülen ışık da nûrdur. Bu sırada güneş ışınları, gecenin süzgecinden geçerek gelir.

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْلَمُ تَشْكُرُونَ

Hem rahatlayasınız, hem de verdiklerini arayasınız diye geceyi ve gündüzü oluşturması onun size ikramıdır; belki teşekkür edersiniz. (Kasas 28/73)

وجعل الليل سكنا

“...(Allah) geceyi sakinleşme zamanı yapmıştır.” (En’âm 6/96)

4. Vaktin Ölçüsü

Allah her şeye bir ölçü koyduğu gibi vakitler için de ölçü koymuş ve şöyle buyurmuştur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَالْأَجْسَابِ

“Güneşi ziyâ, ayı nûr yapan odur. Yılların sayısını ve hesabı bilesiniz diye onun (güneşin ziyası) için² menâzil takdir etmiştir.” (Yunus 10/5)

¹ Türkçe’de iltifat sanatı olmadığı için meal, bu sanat yok sayılarak yapılmıştır.

² وَقَدَرَهُ fiili, قدر له sayılarak âyete, meal verilmiştir. Arap dilinde bu tür kullanımlar vardır.

[إعراب القرآن للنحاس (2 / 140): وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ بمعنى وقدر له مثل وإذا كانوا هم المطففين: 3] ويجوز أن يكون المعنى قدره ذا منازل مثل وسئل القرية [يوسف: 82]

Âyette “onun” anlamına gelen ha ذ zamiri tekil olduğundan öncelikle ayı gösterdiği kabul edilmiştir ama “o ikisini” yani ayı ve güneşi gösterdiğini kabul etmek de mümkündür. Kur’ân’da bu tür anlatımlar vardır. Bir âyet şöyledir:

Takdir (التقدير) ölçü koymak demektir³. Allah her şeyi, olması gereken ölçülere göre yaratır. Ne eksigi olur, ne de fazlası⁴. İlgili âyetler şöyledir:

قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

“Allah her şey için bir ölçü koymuştur.” (et-Talak 65/3)

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

“Biz, her şeyi bir ölçüye (kadere) göre yaratmışızdır.” (el-Kamer 54/49)

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُقَدَّرًا

“Allah’ın işi, tam belirlenmiş bir ölçüye göredir.” (el-Ahzâb 33/38)

5. Mîzân (الميزان)

Mîzân, vezn = وزن kökünden, denge anlamına gelir. Vezn, bir şeyin ölçüsünü belirlemektir. Dengeleme demek olan müvazene de aynı köktendir⁵. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ...

“Elçilerimizi açık belgelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mîzanı indirdik ki, insanlar her şeyin hakkını versinler.” (Hadîd 57/25)

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ . أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ . وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ .

“Göğü yükseltti ve mîzanı (dengeyi) koydu. Mîzanı aşmayasınız diye bunu yaptı. Öyleyse ölçüyü tam yapın, mîzanı (aşmadığınız gibi) eksiltmeyin de.” (Rahman 55/7-9)

Allah Teâlâ, gece ve gündüz için dengeler koymuş ve bölümler oluşturmuştur. Her bölümü bir hesaba bağlamış ve o sırada yapılacak işleri belirlemiştir. Vakit hesabı yapanlar bu mîzanı yani dengeyi ne aşmalı, ne de eksiltmelidirler.

وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ

“Allah ve elçisi, onlar tarafından memnun edilmeyi daha çok hak eder.” (Tevbe 9/62)

Bu âyette zamir يُرْضَوْهُ şeklinde tesniye olacakken يُرْضَوْهُ şeklinde müfredat olmuştur.

تفسير البضاوي = أنوار التنزيل وأسرار التأويل (3 / 105): وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ الضَّمِيرِ لِكُلِّ وَاحِدٍ أَيْ قَدْرٍ مَسِيرٍ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَنَازِلَ، أَوْ قَدْرَهُ ذَا مَنَازِلَ أَوْ لِقَمَرٍ

Bu ifade biçiminde büyük bir incelik vardır. Çünkü elçi, birinin sözünü bir başkasına ulaştırır. Allah’ın Elçisi de onun sözlerini insanlara ulaştırır. Bu sebeple elçinin rızası, Allah’ın rızası demektir.

Zamirin “nur”u gösterdiğini söyleyen de vardır.

التحريم والتنوير (11 / 94): وَالضَّمِيرُ الْمَنْصُوبُ فِي (قَدَّرَهُ): إِنَّمَا عَائِدٌ إِلَى النُّورِ فَكَوْنُ الْمَنَازِلِ بِمَعْنَى الْمَرَاتِبِ، وَهِيَ مَرَاتِبُ نُورِ الْقَمَرِ فِي الْقُوَّةِ وَالضَّعْفِ التَّابِعَةُ لِمَا يَظْهَرُ لِلنَّاسِ نَبْرًا مِنْ كُرَّةِ الْقَمَرِ، كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ [يس: 39]. أَيْ حَتَّىٰ تَقْصُ نُورُهُ

Bize göre “onun” anlamına gelen ha • zamiri, ziyâ kelimesini gösterir. Âyetin meali, “Ziyâ için menâzil takdir etmiştir” şeklindedir. Çünkü menâzil, iniş yerleri ve zamanları anlamına gelir. İnen; ay veya güneş değil, güneşten gelen ziyâdır. O ziyâ aya da iner. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Ayda da menâzil takdir ettik; sonunda kuru hurma salkımının sapına döner.” (Yasin 36/39)

İnsanlar ayı değil, güneşten gelen ziyânın, dünyaya yansıyan nurunu görürler. İncelediğimiz tefsirlerde ayete bu meali veren yoktur.

³ Cevherî, es-Sihah fî'l-luğa قدر mad.

⁴ Müfredat, قدر maddesi.

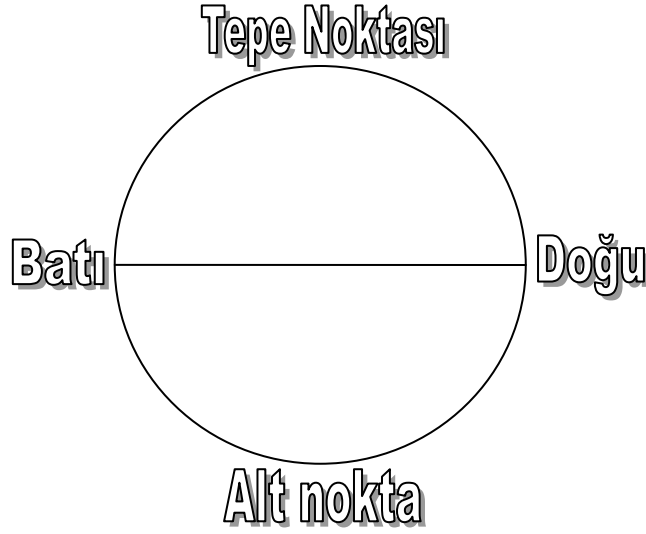
⁵ el-ayn, Müfredat, es-Sihah, Mekâyis’ul-luğa.

6. Menâzil (المنازل)

Menâzil (المنازل), menzil'in (المنزل) çoğuludur. "... onun (ziyâ) için menâzil takdir etmiştir" (Yunus 10/5) âyetinin anlamı şudur: "Allah, güneş ışınlarının geliş zamanlarını ve yerlerini değişmez ölçülere bağlamıştır." Öyleyse menâzil; güneş ışınlarının farklı zamanlardaki geliş yerleri ve açılarıdır. Bunlar günlük ve yıllık olur.

a- Günlük Menâzil

Güneş ışınları, menâzilini her gün 360 derecelik bir çember üzerinde tamamlar. Dünya, batıdan doğuya doğru döndüğü için güneşin doğudan batıya gittiğini sanırız. Günlük zaman dilimleri, güneş ışınlarının menâziline yani konumlarına ve yer ile yaptığı açılara göre oluşur.

Salât dönencesi dışında doğuş ve batış esnasında güneş ışınlarının gözlemci ile yaptığı açı 0° 'dir. Güneş tepe noktasına varınca, oradan geçtiği var sayılan meridyenin tam üstüne gelir. O anda güneş ışınları günün en büyük açısını yapar ve gölgeler en kısa boya geriler. Buna zeval gölgesi (فیبى الزوال) denir.

Güneşin meridyenden batı tarafına kaymasıyla birlikte öğle vakti girer. Bu saatten sonra güneş sürekli alçalır ve batı ufkuna doğru yaklaşır.

Güneşin batı ufku ile yaptığı açının tam ortasında ikinci vakti girer. Bu sırada her şeyin gölgesi, zeval gölgesi çıkarıldıktan sonra kendi boyu kadar olur. Bir metrelik cismin zeval gölgesi 30 cm. ise bu sırada gölge boyu 130 cm. olmalıdır.

Güneş ışınlarının gözlemciye olan yüksekliği 0° dereceye inince üst çember görülmez olur ve güneş batar. Tam bu sırada akşam namazı vakti girer ve oruçlular iftar ederler. Bir tepenin arkasında kalan güneşin battığını anlamak için ters tarafa yani doğuya bakmak gerekir. Eğer doğu tarafında kararma başlamışsa güneş batmış sayılır.

Güneş, -8.5° 'ye inince yatsı olur.

Güneş -17° 'ye inince yatsı vakti çıkar ve ğasak'ul-leyl denen gecenin ortası ve en uzun bölümü başlar. Ona nisful-leyl yani gecenin yarısı da denir. Bu; uyuma, dinlenme ve kalkıp teheccüd namazı kılma vaktidir. Seher vakti bu vaktin içindedir.

Seher vakti, güneşin doğu ufkuna -17° yaklaştığı sırada girer. Ufkun üst tarafında fark edilen aydınlık aşağı doğru inmeye başlar ve bütün ufku sarar. Bu aydınlık insanları aldattığı için ona fecr-i kâzib denir. Oruç tutanlar sahur yemeğini bu vakitte yerler.

Güneşin doğu ufkuna yakınlığı -8.5° olunca fecr-i sadık olur; sabah namazı vakti girer ve oruç yasakları başlar.

Güneş doğu ufkuunda 0° derecenin üstüne çıkınca güneş doğmuş ve sabah namazının vakti çıkmış olur. Doğu ve batılarda güneşin merkezi değil, ufka ulaşan üst çizgisi esas alınır.

Salât dönencesinde, güneşin batmadığı zamanlarda öğle ile ikindi aynı esaslara göre belirlenir. Kuzey ve güney kutup noktaları birer nokta oldukları için onlarda doğu batı vs. olmaz. Onların altındaki paralellerde doğu ve batı noktaları, 21 Mart ve 23 Eylül'deki doğu ve batı noktalarına göre hesap edilir.

Güneş ışınlarının menâzili, kutup noktasında dünyanın eksenine sürekli paralel olur ve onunla sıfır derecelik açı yapar. Ekvator da bu açı 90 derecedir. Bu sebeple namaz vakitleri açısından, bilinenin aksine kutup noktasını sıfır derece enlem, ekvatoru da 90° enlem saymak ve hesabı kutuptan ekvatora doğru yapmak gerekir.

Güneşin deklinasyonuna yani dünyanın eksenini ile yaptığı açığı bakınca da hesabı kutuplardan başlatma gereği ortaya çıkar. Çünkü güneşin, kutup noktalarında gözlemci ile yaptığı açı, onun deklinasyonuna eşittir. Bu açı, bütün gölgeleri etkiler.

Kutup noktası 0 derece, ekvator da 90 derece enlem sayılırsa, güneşin meridyen geçişi sırasında her bir enlemde oluşan gölgenin açı değeri, kutup noktalarında oluşan açının, o enleme eklenmesi ile bulunur. Mesela kutuplarda gölge açısı 23° 27' ise kutuplardan itibaren 10. Derece enlemde bu açı 33° 27'; 30° enlemde 53° 27'; 60° enlemde 83° 27'; 66° 33' enlemde 90 derece olur. Buradaki enlemler kutup 0 derece kabul edilerek yazılmıştır. Ekvatordan kutba doğru gidilirse hesabı tersten yapmak gerekir.

Bu açı doksan dereceyi geçemez. Eğer meridyenin derecesi ile açının toplamı doksan dereceyi geçerse, geçen kısım doksan dereceden çıkarılır. Çünkü Kur'ân'dan alınan şöyle bir kural vardır; "bir şey haddini aşarsa zıddına döner." Mesela kutuplarda gölge açısı 15° ise 80 derece enlemde gölge açısı 85° olur. Çünkü 15 ile 80'in toplamı 95'tir. Önce sınırı aşan kısım yani 5° silinir ve 90° kalır. Haddini aşan kısmın zıddına dönmesi için 5° daha silinir ve 85° kalır. Bu, o gölgeyi yaratanın koyduğu bir kuralın gereğidir. Bu yüzden ekvatordaki gölge açısı ile kutuplarda oluşan gölge açısının toplamı sürekli 90 derece olur. Kutupta gölge uzadıkça ekvator da kısalır, kutapta kısalırsa ekvator da uzar.

Namaz vakitlerinin hesaplanmasında gölge son derece önemli olduğu için, hesaba kutuplardan başlama gereği bir kere daha ortaya çıkar.

Güneş çemberinin bir de doğu ve batı ufuklarına yaptığı açı vardır; bu açı, güneş, meridyenin üzerindeyken ufuktan en yüksek noktaya çıkar. Bütün bunlar, güneşin günlük menâzili ile ilgilidir.

b- Yıllık Menâzil

Güneş ışınlarının bulunduğumuz yere geliş açısı, gün içinde değiştiği gibi yıl içinde de değişir. Mesela Haziran ve Temmuz aylarında kuzey yarım küre'de yaz mevsimi yaşanır. Çünkü bu aylarda güneş ışınlarının kuzey yarım küreye geliş açısı daha diktir. Aynı şey Aralık ve Ocak aylarında güney yarım kürede olur. Bunlar gündüzün uzunluğuna etki eder.

Güneş, kutup noktasının üzerine vurduğu zaman gözlem bölgesi sürekli aydınlık olur. Kur'ân, gecenin göstergesini kaldırıp güneşi gündüzün göstergesi olmaktan çıkardığı için güneşli gecelerin ve güneşsiz gündüzlerin olması bir zorunluluktur. Bu durum yalnız 66°33' enlemin biraz altından başlayarak kutuplara kadar görülebildiğinden, bu enleme salât dönencesi adını vermek de bir zorunluluk olmuştur.

Ekvator da güneş ışınları, dünyanın eksenine sürekli 90 derecelik bir açıyla geldiği için o bölgede gece ile gündüz hemen hemen eşit olur. Gece ile gündüz, yaz mevsiminde kutup noktalarında da eşittir. Çünkü yazın burada onlardan birini diğerinden uzun saymanın delili yoktur. Bu eşitlik, güneşin batmadığı salat dönencesi boyunca devam eder. Diğer enlemlerde güneş ışınlarının geliş açısı gece ve gündüzün uzunluklarını etkiler. Kışın salat dönencesinde günün uzunluğu, güneşten yansıyan ışığın gelişine bağlı olarak değişir.

7. Hesap

Hesap, (الحِسَابُ = el-hisâb veya الحِسَابان husbân⁶) sayıları kullanmak; bilinen bir ölçüyü bilinmeyene taşımaktır⁷. Namaz vakitleri hesabı da güneşin hareketlerine göre belirlenen ölçüleri, güneşin hareketlerine göre belirlenemeyene taşımak olur.

B- DÜNYANIN KENDİ ETRAFINDA DÖNMESİ

Dünyanın kendi etrafında döndüğünün delili, namaz vakitlerinin ana göstergelerinden olan gölgelerdir. Gölge, sabahleyin batıya, öğlede güneşin konumuna göre kuzeye veya güneye, akşamleyin de doğuya döner. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا . ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا . وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا .

“Rabbini görmedin mi; gölgeyi nasıl uzatıyor? Emretse hareketsiz kılar. Güneşi ona delil yapmıştır. Sonra gölgeyi yavaşça kendine çeker⁸. Geceyi size örttü, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılma vakti yapan odur.”

(Furkan 25/45-47)

Gölgeyi güneş hareket ettirir. Güneşin doğudan doğup batıdan batıyor gözükmesi için dünyanın, batıdan doğuya doğru dönmesi gerekir. Yoksa gölgeler kıpırdamaz, dünyanın bir bölümü daima karanlık, bir bölümü de sürekli aydınlık olur.

C- DÜNYANIN BEŞİK GİBİ OLMASI VE EKSEN EĞRİLİĞİ

Allah Teâlâ, dünyayı beşik gibi yaptığını bildirmektedir. İlgili âyetler şöyledir:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى

“Sizin için yeri bir beşik yapan odur. Orada size yollar açmış ve gökten su indirmiştir. Onunla farklı bitkilerden çiftler çıkarmaktadır⁹.” (Taha 20/53)

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Sizin için yeri bir beşik yapan odur. Hedefinize ulaşabilmeniz için orada sizin için yollar açmıştır.” (Zuhruf 43/10)

Dünyanın beşik olması iki yana eğilmesini gerektirir. Eğilme şekline göre ekvatorun bir tarafı güneşin karşısına geçerken diğer tarafı uzakta kalır. Güneş ışınlarının, yılın bir bölümünde dünyanın kuzeyine, bir bölümünde de güneyine daha dik gelmesi bundandır.

Şu âyete göre iki doğu ve iki batı vardır:

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ . قَبَائِلَ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

“O, iki doğunun rabbidir. İki batının da rabbidir; öyle iken Rabbinizin hangi nimetini yalan sayabilirsiniz?”
(Rahman 55/17-18)

Burada ilk akla gelen, güneşin doğuş ve batışlarının bir yayın iki ucuna kadar gidip gelmesidir. Ancak Kur’an âyetleri birbirini açıkladığı için bu âyeti, aşağıdaki âyetlerle birlikte anlamak gerekir.

⁶ es-Sıhah حسب mad.

حَسْبُكُمْ أَحْسَبُهُ بِالضَّمِّ حَسْبًا وَحَسْبَانًا وَحِسَابَةً، إِذَا عَدَدْتَهُ.

⁷ Müfredat, حسب mad.

الحسبان: أن يحكم لأحد القاضين من غير أن ينظر الآخر بباله، فيحسبه ويعقد عليه الإصبع

⁸ Türkçe’de iltifat sanatı olmadığı için meal, bu sanat yok sayılarak yapılmıştır.

⁹ Türkçe’de iltifat sanatı olmadığı için meal, bu sanat yok sayılarak yapılmıştır.

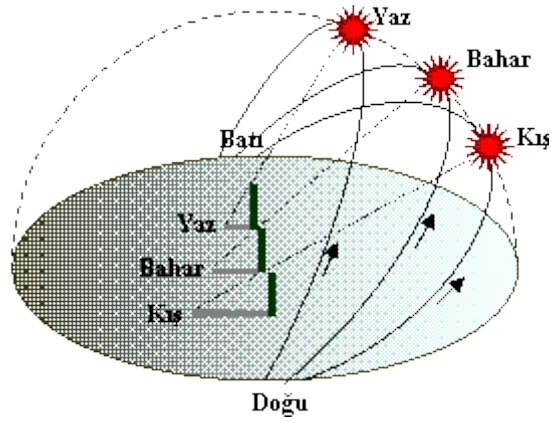
فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ

“Hayır, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki biz, elbette ölçüler koyarız¹⁰.” (Meâric 70/40)

“Doğular” ve “batılar” sözleri çoğuldur. Arapçada çoğul, üçü ve üçten fazlasını gösterir. İki âyeti birlikte düşününce doğuş ve batış noktalarının ikinin katları şeklinde olduğu ortaya çıkar. Yani güneş, doğu ve batı ufukları boyunca her bir noktadan yılda iki kere doğar ve iki kere batar. Bu da dünyanın sürekli beşik gibi hareket etmesini, yılda bir kere bir yana, bir kere diğer yana yatmasını; iki kere de dik hale gelmesini gerektirir.

Gözlemlere göre güneş gerçekten, ufukta uzanan bir yay üzerinde her gün farklı noktalardan doğup batar. Son noktadan iki kere doğup batarak geri döndüğü için bunlara gündönümü günleri denir. Sonra aynı noktalardan tekrar doğup batarak her birinden iki kere doğmuş ve iki kere batmış olur.

Kuzey yarım kürede 21 Marttan sonra sürekli uzayan gölgeler, 21 Hazirandan itibaren kısalmaya başlar. Güney yarım kürede bunun tam tersi olur.

Mevsime göre güneş ışınlarının dünyaya geliş açıları ve gölge uzunluğu¹¹

Dünya beşik gibi iki yana yatar

Dünya bir beşik gibidir

Dünyanın yattığı yandaki kutup, gece-gündüz güneş altında kalırken diğerine sadece gündüzleri, güneşin aydınlığı yansır. İşte salât dönencesi içinde kalan bölgeler bunlardır.

¹⁰ Bu, Arap diline has bir ifade tarzıdır; yemin eden de ölçüyü koyan da Allah'tır.

¹¹ Bu resim şu siteden alınmıştır:

<http://www.safrancegi.com/wp-content/2008/04/image00840.gif>

D- GECE VE GÜNDÜZ

Dünyanın güneşe bakan yüzü aydınlık olur ve diğer yüzü gölgede kalır. Güneşe bakan tarafta gündüz, gölgede kalan tarafta da gece olur. Ama bu, her zaman böyle değildir. Çünkü gece, gündüz, güneş ve ay birbirinden bağımsız varlıklardır ve farklı yörüngeleri vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

“Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan odur. Her biri bir yörüngede yüzer.” (Enbiya 21/33)

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ . وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ . لَأَ الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَكَأَ اللَّيْلِ سَابِقِ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

“Güneş kendine ayrılmış yolda akıp gider. Bu, güçlü ve bilgili olanın koyduğu ölçüdür. Ayda da menâzil belirledik; sonunda kuru hurma salkımının sapına döner. Güneş ayı yakalayamaz. Gece, gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.” (Yasin 36/38-40)

Gece ile gündüz, kesişen halkalar gibidir; günün bir bölümünde gündüz öne çıkıp geceyi örter, bir bölümünde de gece öne çıkıp gündüzü örter. Bunlar sürekli yer değiştirirler.

يُغْشِي اللَّيْلُ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا...

“... Allah gündüzü, kendini sürekli kovalayan gece ile örter.” (Araf 7/54)

Bunların, güneşe bağlı varlıklar olmaması, hem güneşli gecelerin hem de güneşsiz gündüzlerin olacağını gösterir. Bunlar tıpkı ay gibidirler. Ay, ışığını güneşten alır ama ona bağlı değildir. Gece ile gündüzün de karanlık veya aydınlık olması güneşten gelen ışıklarla olur ama bunlar güneşe bağlı değildirler.

يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

“Allah gece ile gündüzden her birini diğerinin yerine koyar. Gözleri olanlar için bunda tam bir ibret vardır.” (Nûr 24/44)

Gündüz geceyi örtüyor

Gece gündüzü örtüyor

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

“Allah gökleri ve yeri gerçek varlıklar olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üstüne sarar, gündüzü de gecenin üstüne sarar. Ayı ve güneşi emri altına almıştır; her biri belli bir süre için akar gider. Bil ki, o çok güçlüdür, başışlaması da boldur.” (Zümer 39/5)

“her biri belli bir süre için akar gider” âyeti; gecenin, gündüzün, güneşin ve ayın kendi yörüngelerini, belli bir süre içinde tamamladıklarını gösterir. Öyle ise gece ile gündüzün olmadığı yer yoktur. Bunu daha sonra göreceğiz.

1. Gecenin Göstergesi

Gelenekte gündüzün göstergesi güneş, gecenin göstergesi karanlıktır. Bütün tanımlar buna göredir ama bunlar doğru değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَسْعَوْا فَضُلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا

“Geceyi ve gündüzü iki âyet yaptık, gecenin âyetini giderdik¹²; aydınlatıcı olmayı da gündüzün ayeti yaptık. Bu, hem rabbinizin ikramını aramanız, hem de yılların sayısını ve hesabı bilmeniz içindir. Her şeyi ayrıntılı olarak açıklamışızdır.” (İsrâ 17/12)

Âyet (آية), açık alâmet demektir¹³. Alâmet, bir şeyin göstergesine denir. “Geceyi ve gündüzü iki âyet yaptık” sözü onların birer gösterge olduklarını; gündüz ile gece olmadan günün tamamlanamayacağını gösterir. Dolayısıyla kutup noktalarında da gece ve gündüz her gün tekrarlanır.

“Aydınlatıcı olma” diye tercüme ettiğimiz kelime mubsir (مبسر)‘dir. Gözün görmesi anlamına gelen basar (بصر) kökünden türemiştir. Mubsir (مبسر), gösteren demektir. Mubsirin gündüzün alâmeti olması, gündüzden söz etmek için çevrenin gözle görülüp kavranacak kadar aydınlık olmasını gerektirir. Bu sebeple gündüz, tan yerinin ağarmasıyla başlamaz. Tan yeri ağarırken çevre karanlık olur.

Gecenin göstergesinin kaldırılması, “aydınlatıma”nın da gündüzün göstergesi olması, tanımları değiştirir. Güneş gündüzün, karanlık da gecenin göstergesi olmadığına göre bazı gündüzler güneşsiz, bazı geceler de güneşli olabilir. Bu, sadece salât dönencesinde olur.

Salât dönencesi dışında gündüz, güneşin doğmasıyla başlar. Çünkü mubsir = gösterme alâmeti bu andan itibaren ortaya çıkar. Salât dönencesinde güneşin doğmadığı veya kısa süreliğine doğup battığı yerlerde de gündüz, doğudaki aydınlığın batı ufkuna ulaştığı andan itibaren başlar.

İslam âlimlerinin yaşadığı bölgelerde karanlık, gecenin göstergesi sayıldığı için yukarıdaki âyet anlaşılammış ve onun metni ile uyuşmayan yorumlar yapılmıştır. Büyük tefsir âlimi Zemahşerî’nin bu konuda üç ayrı yorumu vardır:

Birinci yorum:

“Gecenin âyeti” ve “gündüzün âyeti” tamlaması (‘iki gece’ sözü gibi) sayının sayılanı tamlaması gibidir. “Bir âyet olan geceyi giderdik ve yine bir âyet olan gündüzü aydınlatıcı kıldık” demektir.

Bize göre bu yorum âyetin metnine uymaz. Allah geceyi değil, gecenin göstergesini gidermiştir. Eğer geceyi giderseydi artık gece diye bir şey olmazdı.

Zemahşerî’nin ikinci yorumu şöyledir:

“Geceyi ve gündüzü aydınlatan iki şeyi, güneşi ve ayı iki âyet yaptık. Sonra gecenin âyetini gidererek onu, ışısızlaştırıp karanlık hale getirdik. Silinmiş levhada bir şey gözükmediği gibi gece de hiç bir şey açıkça gözükmez.”

¹² Âyette “giderme” anlamını veren kelime mahv (المحو)‘dır. “مَحَتِ الرِّيحُ السَّحَابَ = Rüzgâr bulutu giderdi” denir (Mekâyis’ul-luğa). Bu kelime, şu âyette de geçer:

يَكُلُّ أَحَلَّ كِتَابٍ . يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

“...Her süre için bir kayıt vardır. Allah, düzenine göre onu siler veya sabitler. Ana Kitap onun yanındadır.” (Ra’d 13/38-39) Rüzgârın sürüklediği bulut başka yere gider. Silinen kaydın defterle ilgisi kesilir ama bilgisi kalır. Gecenin giderilen göstergesi de yok olmaz; sadece alâmet olmaktan çıkar.

¹³İsfahânî, Ragıb, (ö. 425 h.), Müfredât fî md. (thk: Safvan Adnan Dâvûdî), Dımaşk ve Beyrut, 1412/1992.

âyet (آية) alâmet anlamındadır, dedik. Alâmet, bir şeyin varlığının göstergesi olan emare, nişan veya işaret denir. Bir âyette şöyle buyrulur:

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ

Alâmetler ve yıldızlarla yollarını bulurlar. (Nahl 16/16) Buradaki alâmetler, yol işaretlerdir. Kişi, o işaretleri görünce doğru yolda olduğunu anlar.

Kur’ân âyetleri doğruyu gösteren alâmetlerdir. Peygamberlerin mucizelerine de âyet denir çünkü onlar da o zatın peygamber olduğunun alâmetleridir.

Bize göre bu yorum da yanlıştır. Allah; "... Geceyi ve gündüzü iki âyet yaptık" sözüyle bunların birer gösterge olduğunu bildiriyor. Zemahşerî ise âyete "Geceyi ve gündüzü aydınlatan iki şeyi, güneşi ve ayı iki âyet yaptık" diye anlam vererek geceyi ve gündüzü gösterge olmaktan çıkarıp yerine güneşi ve ayı koyuyor. Allah Teâlâ, "*gecenin göstergesini (âyetini) giderdik; aydınlatıcı olmayı gündüzün göstergesi (âyeti) kıldık*" dediği halde Zemahşerî, gecenin göstergesinin değil de gecenin göstergesi saydığı ayın ışısızlaştırılıp karanlık hale getirildiğini söylüyor. Ay, gecenin göstergesi olsaydı gece, ayın doğması ile başlar, batmasıyla biterdi. Ama böyle bir şey yoktur. Ay, ışısızlaştırılıp karanlık hale getirilmiş de olamaz. Çünkü Allah, "*Göklerin içinde ay'ı bir ışık yansıtıcısı, güneşi de ışık kaynağı yapmıştır*". (Nuh 71/16)

Silinen levhada iz kalmaz ama dünyanın her yerinde geceleyin ışığın izleri vardır. Net olmasa da görüntü vardır. Işıktan arındırılmış gece şöyle tanımlanmıştır:

"*Kâfirlerin işleri dalgalı denizdeki karanlıklar gibidir; üstünü bir dalga sarmış; onun üstünde bir dalga daha, onun da üstünde bulut vardır. Üst üste karanlıklar! Elini kaldırsa göremeyecektir. Allah'ın ışık vermediği kimsenin ışığı olmaz.*" (Nûr 24/40)

Zemahşerî'nin üçüncü ve son yorumu şöyledir:

Âyette, "Gecenin âyeti olan ayı giderdik" anlamı da kastedilmiş olabilir. Allah, ay için güneş ışıkları gibi ışıklar yaratmadığından varlıklar onun ışığıyla açıkça görülemez¹⁴."

Bu yorum da kabul edilemez. Gecenin göstergesi ay olsaydı ve ay da giderilseydi bugün aydan söz edilemezdi. Allah, ay için güneşinki gibi ışıklar yaratmadığına göre ışıklarının giderilmesinden de söz edilemez. Çünkü olmayan şey giderilemez.

Tefsir âlimlerinden İbn Kesir, konu ile ilgili şu yorumu yapmıştır:

"Allah gece için bir âyet, onunla tanınan bir gösterge oluşturdu. Gösterge, karanlığın ve ayın gözükmesidir. Gündüz için de bir gösterge oluşturdu, o da aydınlık ve aydınlığı yayan güneşin doğmasıdır. Bilinsin diye ayın ışığı ile güneşin ışığını farklılaştırdı¹⁵."

Bu yorumun da kabul edilebilir yanı yoktur. Âyet, gecenin göstergesinin farklılaştırıldığını değil giderildiğini bildirmektedir.

Elmalılı Hamdi YAZIR'ın yaptığı yorumlar şöyle özetlenebilir:

"Gecenin göstergesine karanlık dense onun silinmesi ile gecenin gündüz gibi olması gerekir. Öyleyse ay'ı gecenin göstergesi saymak daha uygundur. Demek ki ay eskiden güneş gibiydi; hem aydınlatıyor, hem ısıtıyordu. Allah onu söndürdü ve bildiğimiz ay meydana geldi¹⁶."

Bu yorum da kabul edilemez. Allah Teâlâ, "*gecenin göstergesini (âyetini) giderdik*" dediği halde, gecenin bir göstergesinin olduğu, onun da ay olduğu nasıl söylenebilir. Ay gecenin göstergesi olsa gece ile birlikte doğup gece birlikte batması gerekir. "Demek ki ay eskiden güneş gibiydi..." diye başlayıp devam eden sözün ise âyetle uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Gece ile ilgili bir başka âyet şöyledir:

وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا

"(Allah göğün), Gecesini alâmetsiz kıldı ve duhâsını çıkardı." (Naziât 79/29)

¹⁴ Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî (öl. 538 h.), el-Keşşâf, Beyrut 1407 h. C. II, s. 652.

فيه وجهان، أحدهما: أن يراد أن الليل والنهار آيتان في أنفسهما، فتكون الإضافة في آية الليل وآية النهار للتبيين، كإضافة العدد إلى المعدود، أي: فمحونا الآية التي هي الليل وجعلنا الآية التي هي النهار مبصرة. والثاني: أن يراد: وجعلنا نرى الليل والنهار آيتين، يريد الشمس والقمر. فمحونا آية الليل: أي جعلنا الليل محو الضوء مظلما، لا يستبان فيه شيء كما لا يستبان ما في اللوح المحو، وجعلنا النهار مبصرا أي تبصر فيه الأشياء وتستبان. أو فمحونا آية الليل التي هي القمر حيث لم يخلق لها شعاعا كشعاع الشمس، فترى به الأشياء رؤية بيضاء...

¹⁵ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî (öl. 744 h.), Tefsîr'ul-Kur'ân'il-azîm, (Tahkik Sami b. Muhammed Selâme) DaruTaybe, 1999/1420, c. V, s. 5.

إِنَّهُ تَمَالَى حَجَلَ اللَّيْلِ آيَةً، أَي عَلَامَةً يُعْرَفُ بِهَا، وَهِيَ الظَّلَامُ وَظُهُورُ الْقَمَرِ فِيهِ، وَلِلنَّهَارِ عَلَامَةٌ وَهِيَ النُّورُ وَطُلُوعُ الشَّمْسِ النَّبِيرَةِ فِيهِ، وَفَاوَتْ بَيْنَ نَوْرِ الْقَمَرِ وَضِيَاءِ الشَّمْسِ لِيَعْرِفَ هَذَا.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1936, c. IV, s. 3169-3170.

Duhâ ile ilgili açıklama yukarıda geçmişti.

"Alâmetsiz kıldı" diye tercüme ettiğimiz ağtaşa = أَغْطَشَ kelimesinin kökü olan ğataş = الْعَطَشُ göz kamaşması anlamındadır. Kamaşan gözün önünde her şey belirsizleşir; hiçbir şey tam gözükmez. Ğataş kelimesine, sedef (السَّدْفُ) = karanlıkla aydınlığın karışması anlamı da verilmiştir. Ne tarafa gidileceği belli olmayacak şekilde yolu kaybolmuş çöle; mefâzetun ğatşâ = مَفَاةٌ عَطَشِي; bir şeyi görmemiş gibi davranan kişiye de müteġâtişُ الْمُتَعَاطِشُ denir¹⁷. Bütün bunlar, ğataş = الْعَطَشُ'nin kök anlamının "belirtisizlik" olduğunu gösterir. Gecenin belirtisizleştirilmesi ise alâmetsiz yani göstergesiz kılınmasıdır.

Tefsir ve meallerde ağtaşa = أَغْطَشَ'ya "karanlıklaştırıldı" anlamı verilmiştir. Bu, kelimenin sözlük anlamı değil, lazımî yani zihne gelen anlamıdır. Çünkü geceleyin çevre belirsizleşir ama ayete göre belirtisizleştirilen çevre değil, gecenin kendisidir. Bu sebeple anlam; "(Allah), Göğün gecesini belirtisiz kıldı..." şeklinde olur. Belirtisiz kılmak alâmetsiz kılmaktır. Öyleyse âyete "(Allah), Göğün gecesini alâmetsiz kıldı" anlamını vermek gerekir.

Şu âyet, gecenin karanlık olacağına delil getirilebilir:

وَأَيُّةٌ لِّهَمِ اللَّيْلِ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ إِذَا هُمْ مَظْلَمُونَ

"Gece, onlar için bir âyettir; gündüzü ondan soyup çıkarırsınız da karanlıkta kalıverirler." (Yasin 36/37)

"...karanlıkta kalıverirler" ifadesi, إِذَا هُمْ مَظْلَمُونَ'un meâlidir. مَظْلَمُونَ (muzlimûn) kelimesine karanlığa girmiş olurlar, anlamı verildiği gibi "parlak bir havaya girmiş olurlar" anlamı da verilebilir. Çünkü Arapçada azleme (أَظْلَمَ) fiilinin iki zıt anlamı vardır; biri karanlığın bastırması¹⁸ diğeri parıldamadır. Dişlerden süzülen suya, renginin saflığından dolayı zalm = ظَلَّمَ denir. Dişlerin saf ve çok parıltılı olduğunu ifade için de aynı kelime kullanılır.

تَجَلُّوْا عَوَارِضَ ذِي ظُلْمٍ إِذَا ابْتَسَمْتُمْ

(Sevgilim) gülünce parlak arka dişlerini ortaya çıkarıyor¹⁹.

Ön dişler parıldadığı zaman da أَظْلَمَ النَّفْرُ denir²⁰.

Bölgemizde geceler karanlık olduğu için أَظْلَمَ kelimesi gece ile birlikte olunca ona karanlığın bastırması anlamı verilmiş ve kelimenin ikinci anlamı akla gelmemiştir.

2. Gündüzün Göstergesi

Allah Teâlâ, "...mubsira (aydınlatici) olmayı gündüzün ayeti yaptık" dediği için gündüzün olmazsa olmaz özelliği, çevreyi aydınlatmasıdır. Aydınlatan güneş değil, gündüzün kendisidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

"Dinlenesiniz diye geceyi sizin için yaratan odur. Gündüzü de aydınlatici yapmıştır. Dinleyen bir toplum için bunda âyetler vardır. (Yunus 10/67)

¹⁷ İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mukrim (630-711), Lisanu'l-Arab, غطش md. Beyrut trs.

¹⁸ أَظْلَمَ اللَّيْلُ: اسْوَدَّ. Lisan'ul-arab.

¹⁹ El- ayn ظَلَّمَ md.

²⁰ Zebidi, Muhammed Murtaza, Tacu'l-arus, ظَلَّمَ md. Mısır 1306/1889.

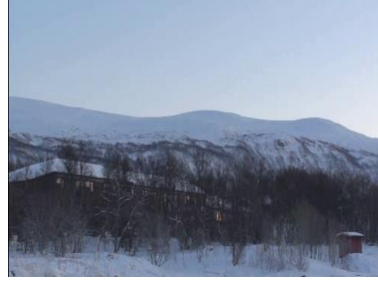
أَظْلَمَ (النَّفْرُ) : إِذَا رَأَى اللَّيْلَ ، كَمَا هِيَ الرَّقِيقُ ، مِنْ شِبْهِ رَقِيقِهِ ،

Aydınlatan şeyin güneş değil de gündüzün kendisi olması, güneşi gündüzün göstergesi olmaktan çıkarır ve güneşsiz gündüzlerin olabileceğini gösterir. Nitekim Arapçada gündüze nehar (النهار) denir ve aydınlığın yayıldığı vakit, diye tanımlanır²¹.

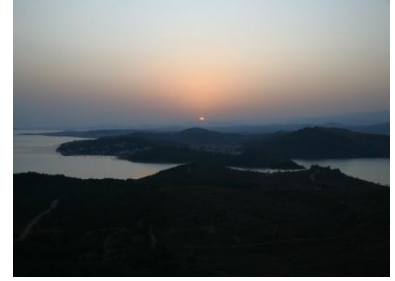
İnsanların yaşadığı en kuzey yer olan Tromso'da güneşin doğmadığı günlerde, güneşten gelen ışınlarla çevre aydınlanmakta ve gündüz oluşmaktadır.

Tromso 12 Aralık 2011 güneş ufkun 0,5 derece altında

Tromso 12 Aralık 2011 güneş ufkun 3 derece altında

Balıkesir, Ayvalık 21 Temmuz 2011 güneş ufkun 4,3 derece üstünde

Güneşin doğmadığı 12 Ocak'ta Tromso'da gündüz, bulutlu bir kış günü gibiydi.

Konuyla ilgili diğer âyetler şunlardır:

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Görmediler mi; dinlensinler diye geceyi yarattık. Gündüzü de aydınlatıcı yaptık. İnanan bir toplum için bunda göstergeler vardır.” (Neml 27/86)

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَدُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“Dinlenesiniz diye geceyi sizin için yaratan Allah'tır. Gündüzü de aydınlatıcı yapmıştır. Allah insanlara gerçekten çok ikram eder ama insanların çoğu şükretmezler.” (Mümin 40/61)

2011 Ocak ayının ikinci haftasında, güneşin hiç doğmadığı bir günde, Norveç'in Tromso kentinde, aşağıdaki resimler çekilmiştir.

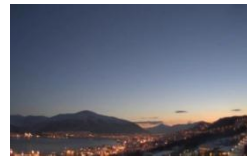
Gündüz (güneş -5°)

Öğlen (güneş -0,5°)

İkinci (güneş -1,75°)

Akşam (güneş -7°)

Yatsı (güneş-9°)

3. Nehâr-i Örfî

Arap dilinde gündüz, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki vakittir.²² Buna nehâr-i örfî denir; Kur'ân'daki nehâr yani gündüz kelimeleri bu anlamdadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ يُبَيِّنُ لَهُمْ

²¹ Müfredat, النهار md.

والنهار: الوقت الذي ينتشر فيه الضوء

²² Müfredat, النهار md.

وهو في الشرع: ما بين طلوع الفجر إلى وقت غروب الشمس، وفي الأصل ما بين طلوع الشمس إلى غروبها.

“Biz, her elçiyi kendi halkının dili ile gönderdik ki, onlara açık açık anlatsın.” (İbrahim 14/4)

4. Nehâr-i şer’î

Nehâr-ı şer’î, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar olan vakittir²³. Çünkü oruç, bu vakitte tutulur. Tan yerinin ağarması sırasında çevre değil, ufuk gözüktüğü için bu tanım doğru değildir. Delili olmadan icat edilen kavramlar, doğru anlamının önünde engel oluşturmaktadır. Böyle bir kavram kabul edilemez.

İstanbul Süleymaniye'de Fecr-i Sadık

E- GECENİN VE GÜNDÜZÜN BÖLÜMLERİ

Gece ve gündüzden her biri üç bölüme ayrılır. Bunların en uzun bölümlerinde farz namaz yoktur. Gündüzün birinci ve en uzun bölümü güneşin doğmasından en üst noktaya gelmesine kadar olan sabah; ikinci bölümü, tepe noktasından (meridyenden) batıya kaymasıyla başlayan öğle, üçüncü bölümü de ikinci vaktidir. Güneş batınca gündüz biter. Gündüzün bölümleri ile ilgili olarak Kur’ân’da iki âyet vardır. Birincisi farz namaz vakitlerini bildirir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

...وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ

“Gündüzün iki tarafında... namazı tam kıl.” (Hûd, 11/114)

Arapçada “taraf = طرف” bölüm demektir.²⁴ Namaz kılınması emredilen طَرَفَيْ النَّهَارِ = gündüzün iki bölümü yani öğle ile ikindedir. Âyet, “وَأَقِمِ الصَّلَاةَ = namazı tam kıl” emriyle başladığı için bu iki vakitte namaz kılmak farzdır. Bu vakitlerle ilgili ayrıntı aşağıda gelecektir.

Şu âyet, gündüzün üçüncü bölümüne de işaret eder.

فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى.

“...gündüzün bölümlerinde de kulluk et; belki memnun kalırsın.” (Taha 20/130)

“Bölümler” diye tercüme ettiğimiz “etraf = اطراف” kelimesi “taraf = طرف”ın çoğuludur. Arapçada çoğul, en az üçü ve daha fazlasını gösterir. Gündüzün ilk bölümü olan sabah vakti, bu âyetle ibadet vakitleri arasına girer. Âyet, “فَسَبِّحْ = kulluk et” emriyle başladığı, “namaz kıl” diye açık bir emir içermediği için bu vakitte namazı kılmak farz değildir. Ebu Hureyre’nin şöyle dediği bildirilmiştir:

“Dostum Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem bana üç şey vasiyet etti: Her ay üç gün oruç tutmak, iki rekat kuşluk (duhâ) namazı ve uyumadan vitir kılmam²⁵”

²³ Muhammed b. Mahmud el-Bebertî, öl. 786 h. Tarih ve yer yok, c. III, s. 280.

النَّهَارُ الشَّرْعِيُّ، وَهُوَ الْيَوْمُ بِالنَّصِّ وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى { وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْحَيْطُ الْبَاطِنُ } الْآيَةَ

²⁴ Lisan’l-Arab, طرف md.

والطرف، بالتحريك: الناحية من النواحي والطفافة من الشئ، والجمع أطراف

²⁵ Buhârî, Teheccüd 35; Muslim, Müsâfirîn 85 – (721)

1. Gecenin Bölümleri

Gecenin üç bölümü vardır. Birinci bölümü akşamdır; bu, akşam ve yatsı namazlarının vaktidir. ikinci ve en uzun bölümü; uyku, dinlenme ve teheccüd namazı ve sahur yemeği yeme vakti olan gece ortası, üçüncü bölümü ise tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar süren sabah namazı vaktidir. Kur'ân'da bunların her biri için ثُلُثِ اللَّيْلِ = sülüs'ül-leyl yani gecenin üçte biri terimi kullanılır.

Gecenin Bölümleri

Peygamberimiz, Mekke'de her gece Kur'ân eğitimi verir, insanlara Kitab'ı ve hikmeti öğretirdi. Bu iş bir süre Medine'de de devam etti. Bunu anlatan âyetler geceyi üçe ayırmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نُحْصِيَهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تَقَدَّمُوا لَأَنفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ.

Senin ve seninle beraber olanlardan bir kesimin, gecenin üçte ikisine yakını, yarısını ve üçte birini uyanık geçirdiğini Rabbin elbette biliyor. Gece ile gündüzün ölçüsünü koyan Allah'tır. O, sizin bunu tam başaramayacağınızı bildi de yüzünüze baktı; artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun. İçinizden hastaların olacağını kiminizin Allah'ın ikramından yararlanmak için yeryüzünde dolaşacağını, kiminizin de Allah yolunda vuruşacağını da bilir. Artık ondan kolay olanı okuyun. Namazı tam kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir ödünç ayırın. Kendi hayrınıza yapacağınız her şeyi, Allah katında daha hayırlısıyla ve daha büyük bir karşılıkla bulacaksınız. Allah'tan bağışlanma dileyin, Allah'ın bağışlaması çok, ikramı boldur. (Müzzemmil 73/20)

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu âyet Medine'de inmiştir²⁶. Surenin başında, her gece kalkıp Kur'ân okumayı emreden şu ayetler de Mekke'de inmiştir:

يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ . قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا . نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا . أَوْ رُدِّ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا . إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا . إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا . إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا . وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبَّلًا . رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا . وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا .

"Ey örtüsüne bürünen kişi! Az bir kısmı dışında geceyi uyanık geçir. Yarısını, yarısından az eksikliğini veya fazlasını ayakta geçir de Kur'ân'ı yavaşça ve güzelce oku. Çünkü sana ağır bir görev yükleyeceğiz. Gündüzün uzayıp giden işlerin olur. Rabbinin ismini aklından çıkarma ve tümüyle ona yönel. Başkalarının söyleyecekleri sözlerle katlan ve yanlarından güzelce ayrıl." (Müzzemmil 73/1-10)

Bunlar ilk inen ayetlerdendir. Bu âyetler; her gece Kur'ân okuma işinin 13 yıldan fazla sürdüğünü ve ona bütün müslümanların katıldığını göstermektedir. Müzzemmil 20. âyete göre Kur'ân'ı anlamak için okuma

عن أبي هريرة، قال: أوصاني خليلي صلى الله عليه وسلم بثلاث: «بصيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أرق». .

²⁶Fahrettin Razi (öl. 606 h.), Mefâtiḥ'ul-gayb (Tefsir-i kebîr), Beyrut 1420 h. C. 30 s. 682.

emri bugün için de geçerlidir. Sadece her gece okuma zorunluluğu kaldırılmış; onun yerine, kolaya nasıl gelirse o şekilde Kur'ân okuma görevi getirilmiştir. Gecenin bölümleri ile ilgili ayrıntılı bilgi şöyledir:

a- Akşamın alacakaranlığı

Akşamın alacakaranlığı güneşin batmasıyla başlar ve bütün yıldızların ortaya çıkmasına yani güneşin, ufku 17° altına inmesine kadar devam eder. Hava iyice kararmadan net bir yıldız gözlemi yapılamadığı için uzay bilimciler bu alacakaranlığa astronomik tan adını verirler. Akşam ve yatsı namazları bu vakitte kılınır.

İbn Abbâs (r.a.)'tan gelen rivayete göre Nebi sallallahu aleyhi ve sellem devrinde insanlar ateme (yatsı) namazını kıldılar mı ertesi akşama kadar oruçlu olurlar; yeme, içme ve kadın haram olurdu. Bir adam yatsıyı kıldığı halde kendisine hıyanet edip eşiyle ilişkiye girmiş ama oruca devam etmişti. Allah Teâlâ ilerisi için bunu kolaylığa, ruhsata ve faydaya çevirmek istedi ve şöyle dedi: "*Oruçlu günlerin gecelerinde kadınlarınızla ilişki size helal kılındı. Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz. Allah, kendinize olan güveninizi sarsıcı işler yaptığınızı bildi, tevbelerinizi kabul etti ve sizi affetti. Bu vakitte onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını arayın. Fecrin ak çizgisi kara çizgisinden sizce, tam seçilinceye kadar yiyin için. Sonra orucu akşama kadar tamamlayın.*" (Bakara 2/187)²⁷

Ateme (العتمة); güneşin batışından sonra belirginleşen kızılığın dağılmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin bitimine kadar süren vakit yani yatsı vaktidir. Çöl Arapları, güneş batınca develerini sürer, biraz yatırır, dinlendirir, sonra kaldırır sütlerini sağırlardı. Bunu gecenin bir parçası geçtikten sonra yaparlardı²⁸. Müslümanlar "*Ateme (yatsı) namazını şafağın kaybolmasıyla (gecenin ikinci) üçte biri arasında kılarlardı*"²⁹.

b- Gecenin ortası

Türkçe'de buna gecenin yarısı da denir. Araplar gecenin yarısı (نصف الليل) veya ortası (وسط الليل) derler. Gecenin yarısı (نصفه) terimi, yukarıda meali verilen Müzzemmil 3. ve 20. âyetlerde geçer.

c- Sabahın alacakaranlığı

Seher vaktinin sonuna doğru ışık, ufuk boyunca yayılmaya başlar; altta kara parçasının siyahlığı, üstte kızıl ışık kuşağı, onun üstünde de beyaz ışık kuşağı, kesin çizgilerle ayrılınca fecr-i sadık başlar. Bu sırada güneş ufku 9° atına gelmiş olur.

Güneş'in ufku 6° altına geldiği zaman çevredeki cisimler net olarak görülebildiği gibi en parlak yıldızlar da görülebilir. Bugün ona "sivil tan" fıkihta ise isfâr (الاسفار) vakti denir. Sabah namazında kıraat uzun tutulduğu için sabahı ilk vaktinde kılanlar bile camiden çıkıncaya kadar isfâr vakti girer.

Güneş doğunca gece biter. Çünkü Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: "Gece yüzünü gösterir, gündüz sırtını döner, güneş de batmış olursa oruçlu iftar eder."³⁰ Bunu gündüze uygularsak şöyle deriz: "Gündüz yüzünü gösterir, gece sırtını döner, güneş de doğmuş olursa gündüz başlamış olur."

²⁷ Ebu davud savm, 1 Mebdeu fard'is-siyam.

2313 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شَيْبَةَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، (بِنَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُيِّبَ عَلَيْكُمُ الصَّيَامُ كَمَا كُيِّبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) [البقرة: 183] ، " فَكَانَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلُّوا الْعَمَّةَ حَرُمَ عَلَيْهِمُ الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ وَالنِّسَاءُ، وَصَامُوا إِلَى الْقَابِلَةِ، فَاحْتَانَ رَجُلٌ نَفْسَهُ، فَجَامَعَ امْرَأَتَهُ، وَقَدْ صَلَّى الْعِشَاءَ، وَكَمْ يُحْطِرُ، فَكَرَّاهَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ يُسْرًا لِمَنْ نَبِيٍّ وَرُحْمَةً وَمَنْفَعَةً، فَقَالَ سُبْحَانَهُ: {عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَحْتَالُونَ أَنْفُسَكُمْ} [البقرة: 187] الآية، وَكَانَ هَذَا مِمَّا نَفَعَ اللَّهُ بِهِ النَّاسَ وَرَخَّصَ لَهُمْ وَيَسَّرَ"

²⁸ El- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî (Ö. 370 h.), Tehzîb'ul-luğa Tahkik, Muhammed Ivaz Mur'ib (محمد عوض) Beirut 2001, 2/171.

²⁹ Buhari, Ezan 162.

وَكَانُوا يُصَلُّونَ الْعَمَّةَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يُغِيبَ الشَّمْسُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ

³⁰ Müslim, Siyam 51 – (1100)

2. Gündüzün Bölümleri

Gündüzün de üç bölümü vardır; bunlar sabah, öğle ve ikindir.

a- Sabah

Güneşin doğmasından tepe noktasına gelmesine kadar olan vakittir.

b- Öğle

Güneşin tepe noktasına gelmesinden her şeyin gölgesinin kendinin bir katı olmasına kadar geçen vakittir. Bu gölge boyu, güneşin tepe noktasına geldiği zamanki gölgenin (fey-i zevâl) çıkarılmasından sonra hesap edilir.

Kur'an, öğle vaktini dinlenme vakti saymaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Müminler! Ellerinizi altında olan esirler ile henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklarınız üç vakitte; sabah namazından önce, öğle sıcağında soyduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri zaman izin istesinler. Bunlar, açık olabileceğiniz üç vakittir..." (Nûr 24/58)

Öğlen vaktinde dinlenenler, yazın uzun günlerin ve kısa gecelerin sıkıntısını çekmez, işlerine erken gitme alışkanlığı kazanabilirler.

c- İkinci

Her şeyin gölgesinin kendinin bir katı olmasından güneşin batmasına kadar olan vakittir.

Yaptığımız gözlemlere göre ikindinin başlangıcı, öğle ile akşamın tam ortasıdır. Mesela öğle saat 12.05'te olsa, güneş 18.11'de batsa ikindi tam 15.08'te girer. Bu, 6 saat 6 dakikanın tam ortası olan 3 saat 3 dakikanın eklenmesiyle olur.

3. Çalışma ve Dinlenme Zamanları

Gece, dinlenme; gündüz ise çalışıp kazanma zamanıdır. İlgili âyetlerden biri şöyledir:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

Dinlenesiniz diye geceyi sizin için yaratan odur. Gündüzü de aydınlatıcı yapmıştır. Dinleyen bir toplum için bunda âyetler vardır. (Yunus 10/67)

Gündüz, yaşama zamanıdır³¹. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا.

"Gündüzü yaşama zamanı yaptık." (Nebe' 78/11)

Gündüzün güneşten gelen ışığa "duhâ = الضحى" denir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Güneşe ve duhâsına, onu takip ettiğinde aya, güneşin duhâsını gösterdiğinde gündüze, güneşin duhâsını örttüğünde geceye, (yemin olsun) (Şems 91/1-4)

Duha ile ilgili bilgi yukarıda geçmişti. "Ne de gölge ile sıcaklık (bir olur)" âyeti gösterir ki, duhâ ile ışık arasındaki temel fark ısıdır. Bu sebeple gece ile gündüz arasında ısı farkı olur. Beyaz gecelerde gökyüzünde dolaşan güneş ışık verir ama ısısı gündüz gibi hissedilmez. Güneşin hiç batmadığı Haziran

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا أقبل الليل وأدبر النهار، وغابت الشمس فقد أظفر الصائم» لم يذكر ابن عمر

³¹ Meâş = مَعَاشٍ mastar anlamı verilirse ona vakit kelimesi eklenerek isime tamlaması yapılır. Meâş = مَعَاشٍ ismi zaman da sayılabilir. Her iki durumda da anlam "yaşama zamanı" olur.

ayının son haftasında Tromso'da gündüz kısa kollu gömlekle dolaşırken gece, pantolonun altına içlik, kalın çorap, yün kazak, ceket, kaban ve başlık giydikten sonra boynumuza atkı sararak gözleme çıktık.

22 Haz. 2011 Gündüz saat 18.14

23 Haz. 2011 Gece saat 00.33

24 Haz. 2011 Gece saat 00.09

24 Haz. 2011 Gece saat 01.31

Görmeyi sağlayan ışığa Arapçada nûr denir³². Duhâ ise sadece gündüzün olur. Allah duhâya yemin ederek³³ önemine dikkat çekmiştir. Gündüzü çalışma zamanı yapan, duhânın varlığı, geceyi dinlenme zamanı yapan da duhânın yokluğudur. Duhâ, bölgemizi terk edince dinlenmeye uygun bir zaman dilimi oluşur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وجعل الليل سكنا

“...(Allah) geceyi seken yapmıştır.” (En’âm 6/96)

“Seken = سكن”, hareketten sonraki sakinliktir. Gece hareket azalır ve ortalık sakinleşir. Gecenin duhâ’yı örtmesi, Âdem aleyhisselamın bahçesindeki gölgeliklerin duhâ’yı örtmesi gibidir. Yani gece, bir gölgedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Rabbini görmedin mi; gölgeyi nasıl uzatıyor? Emretse onu hareketsiz kılar. Güneşi ona delil yapmıştır. Sonra gölgeyi yavaşça kendine³⁴ çeker (ve kısaltır). Geceyi size örttü, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılma vakti yapan odur. (Furkan 25/45-47)

Gece, aydan ve yıldızlardan gelen aydınlıkla az veya çok aydınlandığından beyaz gecelerdeki aydınlık, tıpkı gölgedeki aydınlık gibi olur ve kişiyi rahatsız etmez.

4. İbadet Zamanları

Gecenin ve gündüzün her bölümüne ait namaz vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَايِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ.

“Onların sözlerine katlan. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de her şeyi güzel yapması sebebiyle Rabbine kulluk et; gece vakitleri ile gündüzün bölümlerinde de kulluk et; belki memnun kalırsın.” (Taha 20/130).

Ayeti bölümler halinde anlamaya çalışalım:

1- Güneşin doğmasından önce: Akşam, yatsı ve sabah namazları.

2- Güneşin batmasından önce: Öğle ve ikindi namazları

Aşağıda görüleceği gibi bunlar farz olan namazlardır. Ayetin bundan sonraki bölümleri nafîle namazların da vakitlerini bildirmektedir.

3- Gece vakitleri: Gecenin en az üç vakti ki bunlar akşam, yatsı ve sabah namazları ile birlikte kılınan nafîlelerdir. Çünkü “vakitler” diye tercüme ettiğimiz “ânâ’= آنَايِ” kelimesi “ân=آن”ın çoğuludur. Arapçada çoğullar en az üçü gösterir. Ancak şu âyetten dolayı gece kılınan nafîleler, teheccüd namazı ile birlikte dört olur.

³² Müfredat, نور md.

³³ Duhâ suresi 93/1. âyet.

³⁴ Türkçe’de iltifat sanatı olmadığı için meal, bu sanat yok sayılarak yapılmıştır.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

“Sana ek görev olarak gecenin bir kısmında namaz için uyan; belki Rabbin seni güzel bir konuma yükseltir.”
(İsrâ 17/79)

Ek görev, Peygamberimize verilmiştir. Ancak bu namaz bizim için de önemlidir. Peygamberimizin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ

Farzlardan sonra en faziletli namaz gece namazıdır³⁵.

4- Gündüzün bölümleri

فَسِّحْ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ.

“... gündüzün bölümlerinde de kulluk et; belki memnun kalırsın.” (Taha 20/130).

“Bölümler” diye tercüme ettiğimiz “etraf = أَطْرَافِ” kelimesi “taraf = طرف”ın çoğuludur. Arapçada çoğul, en az üçü ve daha fazlasını gösterir. Gündüzün ilk bölümü olan kuşluk vakti, bu âyetle ibadet vakitleri arasına girer. Öğle ve ikindiye eklenirse vakitler üçe çıkar. “Etraf” kelimesi üçten fazlasını gösterir sayılırsa öğle ve ikindi ile birlikte kılınan nafilelere de işaret edilmiş olur. Ebu Hureyre’nin şöyle dediği bildirilmiştir:

Dostum Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem bana üç şey vasiyet etti: Her ay üç gün oruç tutmak, iki rekat kuşluk (duhâ) namazı ve uyumadan vitir kılmam³⁶”

Böylece nafile namaz vakitleri 4 gece, 4 gündüz olmak üzere sekize çıkar. Gündüz olanlar; kuşluk, öğlenin ilk ve son sünneti ile ikindinin ilk sünneti. Gece olanlar ise akşamın ve yatsının son sünneti, teheccüd namazı ve sabah namazının ilk sünnetidir.

Ayet şu sözle bitmektedir: “لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ = belki memnun kalırsın”. Nebi sallallahualeyhi ve sellem’in eşi Ummu Habibe Allah’ın Elçisinden şunu işittiğini bildirmiştir: “Bir müslüman, farzlar dışında Allah için günde 12 rekât namaz kılsa Allah ona Cennette bir ev yapar.”³⁷”

³⁵ Müslim, Sıyam 38-(1163)

³⁶ Buhârî, Teheccüd 35; Muslim, Müsâfirîn 85 – (721)

عن أبي هريرة، قال: أوصاني خليلي صلى الله عليه وسلم بثلاث: «بصيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أرقد».

³⁷ Müslim, salât’ul-müsâfirîn ve kasruha 103- (728)

عن أم حبيبة، زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أنها قالت: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «ما من عبد مسلم يصلي لله كل يوم بتنتي عشرة ركعة تطوعًا، غير فريضة، إلا بنى الله له بيتًا في الجنة»

II. NAMAZ VAKİTLERİ

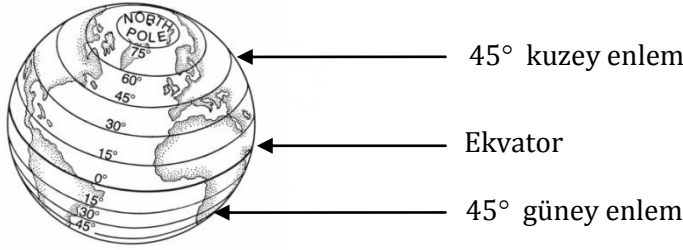
Namaz, belli vakitlerde yapılması farz olan bir ibadettir. İster savaş veya korku, ister güven hali olsun, ne olursa olsun vaktinin dışına çıkarılamaz³⁸. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

“Namaz inananlara vakitle sınırlı olarak farz kılınmıştır.” (Nisa 4/103)

Oruç da belli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir.

Namaz vakitleri açısından dünya dört bölgeye ayrılır. Birinci ve dördüncü bölgeler, dünyanın iki ucu olan kuzey ve güney kutbudur. $\pm 45^\circ$ enlemden $\pm 90^\circ$ 'ye kadar olan ve toplam 90° 'lik bölgedir. Ortada kalan ikinci ve üçüncü bölge de ekvatorun $+45^\circ$ kuzey enlemi ile -45° güney enlemi arasında kalan, yine toplam 90° 'lik olan orta bölgedir. Orta bölgede gündüzler güneşli, geceler karanlık, uç bölgelerde ise yazın geceler, kısmen veya tamamen aydınlık yahut güneşli, kışın da gündüzler, kısmen veya tamamen güneşsiz olabilmektedir.

Farz namaz vakitleri ile ilgili olarak güneş kelimesi sadece şu âyette geçer:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Namazı, dülûk’uş-şemste (güneşin batıya kayması sırasında) tam kıl...” (İsrâ 17/78)

Ayet, günün ilk namazı olan öğlen namazı vaktinin, güneşin meridyen geçişi ile başladığını bildirmektedir. Meridyen geçişi, kutuplar dâhil her yerde kolayca tespit edildiği için namaz vakitlerini hesaplamada başlangıç noktasıdır.

Önce vakitlerin gözlemlenebildiği 45° kuzey ve güney enlemleri arasında kalan orta bölge ile ilgili ölçülere bakacak sonra bu ölçülerin, uç bölgelerde yani salât dönencesinde nasıl uygulanacağı üzerinde duracağız.

A- Öğle ve İkinci Namazları

Gündüzün iki kere namaz kılmak farzdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

...وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ

“Gündüzün iki tarafında... namazı tam kıl.” (Hûd, 11/114)

Arapçada Taraf (طرف), bir şeyin bölümlerinden biri ve bir parçası demektir³⁹. “Gündüzün iki tarafı” onun iki bölümüdür. Yukarıda görüldüğü gibi gündüzün üç bölümü vardır; birincisi güneşin doğuşuyla, ikincisi güneşin tepeden geçişi ile başlar. Üçüncüsü de öğle ile akşam namazı vaktinin ortasında başlar.

Şu âyet, günün ilk namaz vaktinin güneşin meridyen geçişi ile başladığını bildirmektedir:

³⁸ Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, (öl. 538 h.) el-Keşşâf, Beyrut 1407, c. I, s. 561

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا مَعْدُودًا بِأَوْقَاتٍ لَا يَجُوزُ إِخْرَاجُهَا عَنْ أَوْقَاتِهَا عَلَى أَى حَالٍ كُنْتُمْ، خَوْفٌ أَوْ أَمْنٌ

³⁹Lisan’l-Arab, طرف md.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ ...

“Namazı, dülûk’uş-şemste (güneşin batıya kayması sırasında) tam kıl...” (İsrâ 17/78)

Arapçada delk = ذَلَّكَ; eli bir şeye sürtmek ve ovmak manasınadır. Güneşin dülûku ise elin ovulan yerin üstünden kayması gibi tepe noktasından batıya kaymasını yani zeval vaktini ifade eder⁴⁰. İmam Şafî ile Mâlikîler de aynı şeyi söylemişlerdir⁴¹.

Dülûk’uş-şems’e (= ذَلَّكَ الشَّمْسِ) “güneşin batması” da denmiştir⁴². Çünkü onun batması, ufkun arkasına kaymasıdır. Bu anlam, sözlük açısından uygun olsa da Kur’ân’ın iç bütünlüğü ve Kur’ân-Sünnet bütünlüğü açısından yanlıştır. Çünkü “Gündüzün iki tarafında... namazı tam kıl.” (Hûd, 11/114) emri, gündüzün iki farz namazından bahsetmektedir. Yukarıdaki âyet de gündüzün ilk namazının vaktini bildirmektedir. Bunun öğlen namazı olduğu Peygamberimizin uygulamasıyla da desteklenmiştir. Ebu Saîd er-Rakkâşî diyor ki; Enes b. Mâlik’e “Nebi sallallahu aleyhi ve sellem (namaz) vakti nasıldı, diye sordum; dedi ki,

كَانَ يَصَلِّي الظُّهْرَ عِنْدَ ذُلُوكِ الشَّمْسِ

“Öğle namazını dülûk’uş-şems sırasında kılarıdı...⁴³”

Öyleyse bu konuda başka bir görüş kabul edilemez.

İkinci namazının ilk vaktinin ne zaman başladığı, Kur’ân’da yoktur. Arapça’da bir şeyin her bölümüne taraf (طرف) denebildiğinden “Gündüzün iki tarafı... = طَرَفَيْ النَّهَارِ” âyetindeki ikinci taraf, öğlen namazının hemen arkasından da başlayabilir. Güneşin dülûku yani batıya kayması akşam namazına kadar sürdüğü için bu iki namaz, ikinci vaktinde de kılınabilir. Bu yüzden Peygamberimiz, öğle ile ikindiye birleştirerek bazen öğle vaktinde bazen de ikinci vaktinde kılmıştır. Abdullah b. Abbâs (r.a) demiş ki; Allah’ın Elçisi (s.a.v) Medine’de bir korku ve yağmur yokken öğle ile ikindiye... birleştirdi.⁴⁴

Ancak ikindinin kendine has bir vakti de vardır; Peygamberimiz bu namazı çoğunlukla o vakitte kılmıştır. Onunla ilgili olarak Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Cebrail Kâbe'nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. İlkinde öğle namazını, gölgeler bir ayakkabı bağı kadar (kısa) iken kıldırdı. Sonra her şeyin gölgesinin kendi boyu kadarken ikindiye kıldırdı... "Cebrail ikinci kez imamlık yaptığında öğle namazını, dünkü ikinci vaktinde, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadarken kıldırdı. İkindiye, her şeyin gölgesi kendinin iki katı olduğu vakitte kıldırdı... Sonra Cebrail bana döndü ve dedi ki, " Ya Muhammed, bu senden önceki peygamberlerin ibadet vaktidir. İbadet vakti bu iki vaktin arasındır.⁴⁵"

Güneş tepe noktasında iken oluşan gölgeye (fey-i zevâl) denir. Fey-i zevâli çıktıktan sonra her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olunca ikinci vakti girer. Gözlemlerimize göre bu, güneşin tepe noktasına gelmesinden batmasına kadar geçen sürenin ortasına rastlamaktadır.

⁴⁰ Lusan’ul-Arab

(ذَلَّكَتِ الشَّمْسُ: زالت)

⁴¹ İmam Şafî (öl. 204 h.), el-Umm, Beyrut, 1990/1410, c. I, s. 86; El-Karafî, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (öl. 684 h.), ez-Zehîra, tahkik; Muhammed Haccî, c. II, s. 9.

⁴² Es-Sihah, Mekâyis, Lusan’ul-Arab, Kamus.

⁴³ Muhammed b. İsmail el-Buhârî (öl. 256 h.), et-Tarih’ul-kebir, tahkik, Mustafa Abdulkâdir Ahmed, Beyrut 1422 h. 2001 mx Hadis No; 1948; ed-Diyâ el-Makdisî (öl. 643 h.), tahkik, Abdulmelik Duheys, Suudi Arabistan, tarihsiz, Hadis no; 1450. Ebû Ya’lâ el-Mavsilî (öl. 307 h.) Tahkik, Hüseyin Selim Esed, Müsned, Dımaşk – Beyrut 1412/1992, hadis no; 4004.

⁴⁴ Müslim, salât’ul-msafirîn ve kasriha, el-cem’u beyn’es-salâteyni fî’l-hadar 54- (705)

«جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمَدِينَةِ، فِي غَيْرِ خَوْفٍ، وَلَا مَطَرٍ»

⁴⁵ Sünen ebu Davut salât 393, Tirmizî, Mevâkît, 1

Diğer hadislerde ikindinin başladığı vakit net olarak belirtilmemiştir. Abdullah b. Amr b. Âs, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öğlenin vakti, ikindiye kadardır. İkindinin vakti, güneş sararınca kadardır."⁴⁶

Ebu Musa "Allah'ın Elçisi'nden sallallahu aleyhi ve sellem, şunu rivayet etmiştir: Bir kişi ona gelerek namaz vakitlerini sordu; cevap vermedi... güneş batıya kaydığı sırada (zeval) Bilâl'e emretti, kaamet getirdi. İyi bilen biri o vakte "Gün ortası" derdi... Sonra güneş yüksekleyken emretti, Bilal ikaamete bulundu... Ertesi gün öğleyi, dün ikindiye kıldığımız vakte yakın kaldırdı. Sonra ikindiye geciktirdi; bir kişinin, "güneş kızılaştı" diyeceği vakitte namazdan çıktı... Adamı çağırdı ve "namaz vakti bu ikisi arasındır" dedi⁴⁷.

B- Akşam ve Yatsı Namazları

Gece, güneşin batmasından doğmasına kadar geçen süredir. Gece kılınacak namazlarla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ... وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ

"... ve gecenin zülefinde namazı tam kıl." (Hûd, 11/114)

Zülef (زلف), yakınlık anlamında olan zülfe (زلفة)⁴⁸'nin çoğuludur. "زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ = gecenin züfeleri" yani gündüze yakın vakitleri olur. Yakınlık, gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığının karışık olmasıyla anlaşılır. Ona alacakaranlık veya tan denir. Arapçada çoğul, en az üçü gösterdiğinden alacakaranlıklar üçten az olamaz. Güneşin batmasıyla başlayan birinci alacakaranlık birinci şafağın batmasıyla biter ve ikincisi başlar. İkinci alacakaranlık da havanın iyice kararmasına kadar sürer. Sonra uyuma ve dinlenme vakti olan geceye girilir. Gecenin sonuna doğru akşamkine benzer bir alacakaranlık daha oluşur. Bunun ilk bölümü, seher vakti diye anılır. Sabah namazı vaktiyle karıştırıldığı için ona fecr-i kâzib de denir. Gecenin son alacakaranlığı, fecr-i sâdiğın doğmasıyla güneşin doğması arasındadır.

Fecr-i kâzibin alacakaranlığı gece yarısına katıldığı için sayı üçe iner. Birincisi akşam namazının, ikincisi yatsının, üçüncüsünde de sabah namazının vakti olur. Gecenin ortası, teheccüd vaktidir. Fecr-i kâzibte ufuk aydınlığı, yatsı vaktindeki gibidir. Fecr-i sadıktan güneş doğana kadar olan da akşam namazının alacakaranlığıyla aynıdır⁴⁹.

⁴⁶ Müslim, el-Mesacid ve mevâdi's-salah, 171 – (612)

حَدَّثَنَا أَبُو عَسَانَ الْمَسْمُوعِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِذَا صَلَّيْتُمُ الْفَجْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَيَّ أَنْ يَطْلُعَ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ، ثُمَّ إِذَا صَلَّيْتُمُ الظُّهْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَيَّ أَنْ يَحْضُرَ الْعَصْرُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَيَّ أَنْ تَصْفَرَ الشَّمْسُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْمَغْرِبَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَيَّ أَنْ يَسْقُطَ الشَّقَقُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعِشَاءَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَيَّ بِصَفِّ اللَّيْلِ»

⁴⁷ Müslim, Mesâcid 178, (614); Ebü Dâvud, Salât 2, (395); Nesâî, Muvâkîf 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مَوْسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سَأَلَ بِسَأَلِهِ عَنْ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ فَلَمْ يَرِدْ عَلَيْهِ ... ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالظُّهْرِ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَالْقَائِلُ يَقُولُ قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَانَ أَعْلَمَ بِهِمْ ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ ... ثُمَّ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كَانَ قَرِيبًا مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بِاللَّامِسِ ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْتَصَرَفَ مِنْهَا وَالْقَائِلُ يَقُولُ قَدْ احْمَرَّتِ الشَّمْسُ ... فَدَعَا السَّائِلُ فَقَالَ الْوَقْتُ بَيْنَ هَذَيْنِ

48 Lisan'ul-Arab, زلف mad.

الرُّزْفُ وَالرُّزْفَةُ وَالرُّزْفِيُّ: الْقُرْبَةُ وَالذَّرَجَةُ وَالْمِزْلَةُ ... وَالرُّزْفَةُ الطَّائِفَةُ مِنَ أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَالْجَمْعُ رُزْفٌ وَرُزْفَاتٌ. ابْنُ سِيدَةَ: وَرُزْفٌ اللَّيْلُ: سَاعَاتُ مِنْ أَوَّلِهِ، وَقِيلَ: هِيَ سَاعَاتُ اللَّيْلِ الْأَخْذَةُ مِنَ النَّهَارِ وَسَاعَاتُ النَّهَارِ الْأَخْذَةُ مِنَ اللَّيْلِ وَرُزْفًا مِنَ اللَّيْلِ، قَالَ الرَّجَاحُ: هُوَ مَنْصُوبٌ عَلَى الظَّرْفِ كَمَا تَقُولُ حَتَّى طَرَفِ النَّهَارِ وَأَوَّلِ اللَّيْلِ، وَمَعْنَى رُزْفًا مِنَ اللَّيْلِ الصَّلَاةُ الْقَرِيبَةُ مِنَ أَوَّلِ اللَّيْلِ، أَرَادَ بِالرُّزْفِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الْأَخِيرَةَ

⁴⁹ Tahâvî konuyla ilgili ayrıntı vererek şöyle der:

"Fecirden önce kızılık oluşur, arkasından fecrin beyazlığı gelir. Kızılık ve beyazlık tek bir namazın, sabah namazının vakti olur. Bu ışıklar kaybolunca namazın vakti de çıkar. Bu sebeple akşamleyin güneşin battığı yerdeki aynı ışıklar yani kızılık ve beyazlık da tek bir namazın vaktidir. Bunlar çıkınca o namazın vakti de çıkar. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: *Her namazın ilk ve son vakti vardır. Yatsının başı ufkun kaybolduğu vakit, sonu da gecenin ortasıdır*

Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (ö. 321 h.) Şerhu Meânî'l-âsâr, tahkik: Muhammed Zehrî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câd'ul-Hak, kontrol eden, bablarını ve hadislerini numaralayan DR. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlî, 1414/1994, c I, s. 155.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadis şu kaynaklarda da geçmektedir: Tirmîzî, I/283 rakam 151, Ahmed b. Hanbel II/232, rakam 7172, İbn Ebî Şeybe I/281, Beyhakî, Marifet'us-sunen v'el-âsâr II/220, Beyhakî es_Sunen'ul-Kubrâ I/376

Birinci Şafağın Sonu (Süleymaniye, İstanbul)

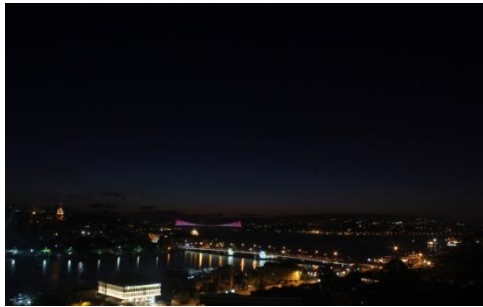
Fecr-i Sâdığın Başı (Süleymaniye, İstanbul)

Akşam namazı vaktinde güneşten gelen kızıl ve beyaz ışıklar gecenin karanlığına karışır. Daha sonra bu ışıklar kümeleşerek enine uzayan kızıl veya beyaz ışık kuşakları oluşturur; beyaz kuşak üstte, kızıl kuşak ortada olur. En altta siyah bir kuşak oluşunca akşam namazının sonuna gelinmiş olur.

Güneş ufkun 6° altında iken en parlak yıldızlar görülmeye başlar. Buna sivil tan denir. Rafi b. Hadîc dedi ki, "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellemle akşam namazını kılar da birimiz ayrılırsa okunun düştüğü yeri kesin olarak görebilirdi⁵⁰.

Acele edin de akşam namazını yıldız doğmadan kılın⁵¹.

Gecenin karanlığına karışan ışıklarla, ufukta fecr-i sadıktaki gibi siyah, kızıl ve beyaz ışık kuşakları dağılmaya başladı mı yatsı vakti girer. Bu sırada güneş ufkun 8.5° altına inmiş, karanlık artmış, yıldızlar kümeleşmeye başlamış olur. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: "Ümmetim, yıldızlar kümeleşmeden akşam namazını kılarlarsa fitrat üzere olmaya devam ederler⁵²."

*Yatsının Başları
Süleymaniye Camiinin Batısı (İstanbul)*

*Fecr-i Kâzibin sonları
Süleymaniye Camiinin Doğusu (İstanbul)*

فَطَرْنَا فِي ذَلِكَ فَرَأَيْنَا الْفَجْرَ يَكُونُ قَبْلَهُ حُمْرَةٌ ثُمَّ يَتْلُوهَا بَيَاضُ الْفَجْرِ فَكَانَتْ الْحُمْرَةُ وَالْبَيَاضُ فِي ذَلِكَ وَقَدْ لَصَلَاةٍ وَاحِدَةٍ ، وَهُوَ الْفَجْرُ فَإِذَا خَرَجَا ، خَرَجَ وَفِيهَا . فَالْظُّرُّ عَلَى ذَلِكَ أَنْ يَكُونَ الْبَيَاضُ وَالْحُمْرَةُ فِي الْمَغْرِبِ أَيْضًا وَقَدْ لَصَلَاةٍ وَاحِدَةٍ وَحُكْمُهُمَا حُكْمُ وَاحِدٍ إِذَا خَرَجَا ، خَرَجَ وَقَدْ لَصَلَاةٍ الْبَدَانِ هُنَا وَقَدْ لَهَا . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ { إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعِيَاءِ حِينَ يَجِبُ الْأَفْؤُ ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ اللَّيْلُ ،

⁵⁰ Buhari Müslim

وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: كنا نصلّي المغرب مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فينصرف أحدنا وإنه ليبصر مواقع نبله. متفق عليه.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel (öl. 241 h.), Müsned, tahkik Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid ve diğerleri, Müesseset'ur-risale, 2001 m. 1421 h. C. XXXVIII, s. 503.

"بادروا بصلاة المغرب قبل طلوع النجم"

⁵² Ebû Dâvûd, Salât 6; İbn Mâce, Salât 7; Ahmed b. Hanbel, 4/147,4/117, 422

وعن عقبة بن عامر: "أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: لا تزال أمتي بخير أو على الفطرة ما لم يوحروا المغرب حتى تشتبك النجوم".

Abdullah b. Ömer'e Şafak sorulunca "beyazlığın gitmesidir" demiş, ğasak sorulunca da, "kırmızılığın gitmesi" olduğunu söylemiştir⁵³. Bu, doğru bir tespittir. Ufuktaki beyaz kuşağın gitmesi, kızıl ışıkla karışması demektir. Yatsının başlangıcı için Ebu Hanife'nin şart koştığı beyaz şafağın kaybolması bu olmalıdır. Bu sırada ufuktaki kızılılık ufka dağılır ve havanın iyice kararmasına kadar kaybolmaz. Bunu ancak, ufku iyi gözlemleyenler söyleyebilirler.

Taberî'nin sözleri de önemlidir. Ona göre şafak konusunda tefsirciler ihtilaf etmişlerdir; kimi onun kızılılık olduğunu, kimi zıt anlamlı olduğunu, kızılığa da beyazlığa da şafak dendiğini söylemişlerdir⁵⁴. Ebu Hureyre ve Ömer b. Abdulaziz'e göre de şafak beyazlıktır⁵⁵.

Burada bahsedilen beyazlık, yukarıdaki resimlerde kırmızı kuşağın üzerinde yer alan beyaz kuşaktır. Nebi aleyhisselamın "Akşam namazı vakti, şafak kayboluncaya kadardır"⁵⁶ sözü, onun sabah namazı ile ilgili sözlerle birleştirilince yukarıdaki bilgilerin doğru olduğu anlaşılır. Çünkü kızıl ışık kuşağı dağılınca beyaz ışık kuşağı kaybolur.

Ufuk tamamen kararır ve en küçük yıldızlar dahi görünmeye başlarsa yatsı vakti biter. Şimdiye kadar yaptığımız bütün gözlemlere göre bu sırada güneş ufkun 17° altındadır. Birinci şafak akşam namazının, ikincisi de yatsının vaktidir. Bu konuda mezhep büyüklerinin ittifakı vardır. Hanefilerden Serahsî şöyle der:

"Her gün üç doğuş ve üç batış olur. Doğuşlarda ortadaki doğuş yani ikinci fecir; batışlarda da ortadaki batış yani kızılığın batışı esas alınır. Kızılık batınca yatsı vakti girer⁵⁷."

Şafîilerden el-Mâverdi ile Mâlikîlerden Ahmed b. Ganim b. Salim de şöyle derler:

Üç doğuş; iki fecrin ve güneşin doğuşu; üç batış ise güneşin ve iki şafağın batışıdır. Sabah namazı, ortadaki doğuşla yani fecr-i sadıkla vacip olduğuna göre yatsı namazı da ortadaki batışla yani kızılığın batmasıyla vacip olmalıdır⁵⁸.

Akşam namazın vaktinin sonunda oluşan kızıl kuşağın dağılması, batması sayılmıştır. Nitekim fecr-i kâzibin ışıklarının beyaz ve kızıl ışık kuşakları haline gelmesi de fecr-i kâzibin bitip fecr-i sadığın doğması sayılmıştır. Eğer bu durum dikkate alınmazsa bu ulemanın sözleri doğru anlaşılmaz.

⁵³ Ebu Muhammed Abdullah b. Vehb b. Muslim el-Misrî el-Kuraşî (öl. 197 h.) Tahk. Maykloş Morânî (ميكولوش موراني) Dar'ul-ğarb el-İslâmî, c. I, s. 63.

قَالَ: وَحَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الشَّفَقِ { } ، فَقَالَ: ذَهَابُ الْبَيَاضِ، وَسُئِلَ عَنِ الْغَسَقِ { } ، فَقَالَ: ذَهَابُ الْحُمْرَةِ.

⁵⁴ Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân, tahkik Ahmed Muhammed Şakir, c. XXIV, s. 318, Beyrut 1420/2000.

والشفق: اختلف أهل التأويل في ذلك، فقال بعضهم: هو الحمرة كما قلنا، ومن قال ذلك جماعة من أهل العراق. وقال آخرون: هو النهار. وقال آخرون: الشفق: هو اسم للحمرة والبياض، وقالوا: هو من الأضداد. والصواب من القول في ذلك عندي أن يقال: إن الله أقسم بالنهار مدبراً، والليل مقبلاً. وأما الشفق الذي نُحِلُّ به صلاة العشاء، فإنه للحمرة عندنا لليلة التي قد نبتأها في كتابنا كتاب الصلاة.

⁵⁵ Ebubekr Abdurrezzak b. Hümâm b. Nafi' el-Humeyrî el-Yemânî es-San'ânî (öl. 211 h.), c. III, s. 408, Beyrut 1419.

عَنْ مَعْمَرٍ، وَعَنْ ابْنِ حُلَيْمٍ، عَنْ ابْنِ لَهْبَعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: { الشَّفَقُ } : الْبَيَاضُ " عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: { الشَّفَقُ } : «الْبَيَاضُ» عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ مَكْحُولًا، يَقُولُ: { الشَّفَقُ } : «الْحُمْرَةُ»

⁵⁶ Muslim, Mesâcid 173 – (612)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "...وَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا تُمْ بِغَيْبِ الشَّفَقِ" رواه مسلم.

⁵⁷ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, (öl. 483 h.), el-Mebsût, Beyrut, 1414/1993, c. I, s. 145.

أَنَّ الطَّوَالِغَ ثَلَاثَةٌ وَالْمَغْرَابُ ثَلَاثَةٌ ثُمَّ الْمُعْتَبَرُ لِدُخُولِ الْوَسْطِ مِنَ الطَّوَالِغِ وَهُوَ الْفَجْرُ الثَّانِي فَكَذَلِكَ فِي الْمَغْرَابِ الْمُعْتَبَرُ لِدُخُولِ الْوَسْطِ وَهُوَ الْحُمْرَةُ فَيَدْخُلُ وَقْتُ الْعِشَاءِ

⁵⁸ El-Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (öl. 450 h.) Tahkik; Ali Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdulmevcud, el- Hâvî el-Kebî fî fikh'il-İmam eş-Şafîî, Beyrut 1419/1999, c. II, s.24.

... وَلِأَنَّ الطَّوَالِغَ ثَلَاثَةٌ الْفَجْرَانِ، وَالشَّمْسُ، وَالْمَغْرَابُ ثَلَاثَةٌ الشَّفَقَانِ، وَالشَّمْسُ، فَلَمَّا وَجِبَتْ صَلَاةُ الصُّبْحِ بِالطَّوَالِغِ الْأَوْسَطِ وَهُوَ الْفَجْرُ الصَّادِقُ اقْتَضَى أَنْ تَجِبَ الْعِشَاءُ بِالْمَغْرَابِ الْأَوْسَطِ - وَهُوَ الشَّفَقُ الْآخِرُ -

Ahmed b. Ganim b. Salim (öl. 1126 h.), el-Fevâkih'ud-devvânî alâ risaleti İbn Ebî Zeyd el- Kayrevânî (Mâlikî), 1415 h./1995 m. c. I. s. 169.

قَالَ: «الشَّفَقُ الْحُمْرَةُ فَإِذَا غَابَ الشَّفَقُ وَجِبَتْ الصَّلَاةُ» وَأَيْضًا «الْمَغْرَابُ ثَلَاثَةٌ: أَنْوَارُ الشَّمْسِ وَالشَّفَقَانِ، وَالطَّوَالِغُ ثَلَاثَةٌ: الْفَجْرَانِ وَالشَّمْسُ وَالْحُكْمُ لِلْوَسْطِ فِي الطَّوَالِغِ وَالْمَغْرَابِ»

Fecr-i kâzible gece yarısı bitmiş sayılmadığı için gecenin gündüze yakın vakitleri üçe iner. Öyleyse "... gecenin zülefinde namazı tam kıl." (Hûd, 11/114) emri, akşam, yatsı ve sabah namazının farz olduğunu gösterir.

Şu âyet, yatsı namazının son vaktini bildirmektedir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ ... إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ ...

"Namazı... gecenin ğasaqına kadar... tam kıl." (İsrâ 17/78)

Ğasq, karanlığın yoğunlaşmasıdır⁵⁹. O da ikinci şafağın sonunda olur. Hem yukarıdaki âyet hem de bu âyet, yatsı vaktinin batı ufkunun kararmasıyla birlikte çıktığını gösterir.

Ğasq'ın gerçek anlamı serinliktir. Kur'ân'da aynı kökten غاسقُ = ğâsiq ve غَسَّاقُ = ğassâq kelimeleri vardır. Zeccâc⁶⁰, الغاسقُ = el-ğâsiq'in soğuk anlamında olduğunu, gündüze göre daha soğuk olduğu için geceye ğasik dendiğini söylemiştir⁶¹. Aynı kökten الغَسَّاقُ = el-ğassâq, mübalağa yani abartı ifade ettiğinden ona şiddetli soğuk (الزمهرير = ez-zemherîr) denmiştir⁶². Şu âyetler, Kur'ân'ın bu anlamı doğruladığını gösterir:

وَأَخْرَجْنَا مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجًا فَلْيَذُوقُوا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا هَذَا . جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَنَسَّ الْمِهَادُ لِلطَّاعِينَ لَشَرِّ مَا بَ هَذَا وَإِنَّا

"İşte böyle; azgınlık için kötü bir gelecek vardır, Cehennem... Onlar onun karşısında pişeceklerdir. Ne kötü yerleşgedir o. İşte böyle, tatsınlar onu; çok sıcak ve ğassak (çok soğuk) olanı. Aynı şekilde başka nice çifte azabı." (Sad 38/55-58)

"...başka nice çifte azabı" sözü; hamîm = حَمِيمٌ ile ğassâq = غَسَّاقُ'nun çifte azap olduğunu; aralarında zevciyet ilişkisi bulunduğunu gösterir. Hamîm çok sıcak demektir; insanı yakar. Çok soğuk da yaktığı için ğassâq'a çok soğuk anlamı vermek gerekir. İbn Abbas'ın, غَسَّاقُ için; "çok soğuktur; soğuğu ile yakar" dediği bildirilmiştir⁶³. Bir âyet de şöyledir:

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا . إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا .

(Cehennemde) Ne serinlik, ne bir içecek tadacaklardır. Tadacakları şey, sadece çok sıcak ve çok soğuk olandır. (Nibe' 78/24-25)

Bütün buralarda serinliğe ve soğuğa dikkat çekildiğinden beyaz gecelerde ğasaq'ul-leyl = غَسَقُ اللَّيْلِ yatsının sonu yani gece serinliğinin arttığı vakittir. Bunlar, beyaz gecelerde fizikçilerin keşfini bekleyen şeylerdir.

Abdullah b. Ömer'in şafaka "beyazlığın gitmesi", ğasaka da "kızılığın gitmesi"⁶⁴ demesi önemlidir. Çünkü ğasaktan sonra ufukta herhangi bir aydınlık kalmaz. İmam Şafî ile Mâlikîler de aynı şeyi söylemiştir⁶⁵.

Allah'ın Elçisi şöyle demiştir:

"Cebraîl Kâbe'nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. Birincisinde... güneşin battığı ve oruçlunun iftar ettiği saatte akşam namazını kıldırdı. (Birinci) Şafağın kaybolduğu saatte de yatsıyı kıldırdı...

⁵⁹ Zemahşerî, a.g.e, c. VII, s. 339.

⁶⁰ İbrahim b. Es-Sirrî b. Sehl Ebû İshak ez-Zeccâc, öl. 311 h.

⁶¹ Muhammed b. Ahmed b. El-Ezherî, el-Herevî (öl. 370 h.) Tahk. Muhammed İvaz Mur'ib (محمد عوض مرعب), c. VIII, s. 31-31. Beyrut, 2001,

⁶² Taberi tefsirinde kelimeye, cehennemliklerin yaralarından akan irin anlamının da verildiği ifade edilir ama Taberi şiddetli soğuk anlamını tercih eder.

⁶³ Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyhî el-Hâzin, (öl. 741 h.), tahkik Tashî Muhammed Ali Şahin, Beyrut, 1415 h. C. IV, s. 45.(45/4)

⁶⁴ Ebu Muhammed Abdullah b. Vehb, a.g.e, c. I, s. 63.

⁶⁵ İmam Şafî (öl. 204 h.), el-Umm, Beyrut, 1990/1410, c. I, s. 86; El-Karafi, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (öl. 684 h.), ez-Zehîra, tahkik; Muhammed Haccî, c. II, s. 9.

Cebrail ikinci kez imamlık yaptığında... akşam namazını ilk günkü vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçmekte olduğu sırada kıldırdı (جِيءَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ)...⁶⁶

Zamanımızda şartlarına uyulmadığı için yatsı vaktinin bitişi olan ğasak'ulleylede yatsı ezanı okunûr. Fecr-kâzibin başında da sabah namazı ezanı okunûr.

Diyanete göre yatsı vakti

Diyanete göre imsak vakti

Yukarıdaki resimler, yatsı veya imsak vaktini değil ğasak vaktini göstermektedir.

Yatsı namazının, gecenin ilk üçte birlik bölümünde kılındığını bildiren hadisler şöyledir:

Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem bir gece yatsıyı geciktirdi. Ömer; "Namaz ey Allahın Elçisi, çocuklar ve kadınlar uyudular" deyince çıktı ve "Burada sizden başka bu namazı bekleyen yoktur" dedi. Âişe'ye göre o gün Medine'nin dışında namaz kılınmazdı. Yatsıyı şafağın kaybolmasından gecenin ilk üçte birinin (sonuna) kadar kılarlardı.⁶⁷

Abdullah b. Ömer dedi ki, bir gece oturduk, yatsı namazı için Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellemi bekledik. Gecenin üçte biri geçmekte iken veya daha sonra çıka geldi. İşi var mıydı, yok muydu bilmiyorum. Dedi ki, "Bu namazı mı bekliyorsunuz? Ümmetime ağır gelmeseydi onlara bu saatte kıldırırdım." Sonra müezzine emretti, kamet getirdi⁶⁸.

Bir adam Allah'ın Elçisine namaz vakitlerini sordu; bir cevap vermedi... güneş batınca emretti müezzini akşam için ikaamet getirdi. Şafak kaybolduğu zaman da emretti; yatsı için kaamet getirdi. Ertesi gün... akşam namazını o kadar geciktirdi ki, nerdeyse şafak kaybolduğu zaman kıldı, sonra yatsıyı gecenin ilk üçte biri (bitene) kadar geciktirdi. Sabah olunca soru soran kişiyi çağırarak: "Namaz vakitleri, şu iki vakit arasındır" dedi.⁶⁹

Ebu Said el-Hudrî (r.a.) demiştir ki: Bir gün Yatsı namazını peygamber (s.a.v) ile birlikte kıldık. Fakat O, gecenin yarısına yakın bir zaman geçinceye kadar çıkmadı. Çıktıktan sonra "Yerlerinizden ayrılmayınız" dedi. Biz de yerlerimizde kaldık. Daha sonra şöyle dedi: "İnsanlar, namazlarını kıldılar ve yataklarına girdiler. Siz ise namazı beklediğiniz müddetçe namazdaymış gibi sevap aldınız. Eğer zayıfların zayıflığı ve hastaların hastalığı olmasaydı, bu namazı gece yarısına kadar geciktirirdim."⁷⁰

Enes b. Malik'ten (r.a) gelen rivayet şöyledir: Allah'ın Elçisi (s.a.v) yatsı namazını gece yarısına kadar geciktirdi sonra namazı kıldı ve dedi ki insanlar namazlarını kılıp uyudular. Size gelince namazı beklediğinizden namazdaymış gibiydiniz.⁷¹

⁶⁶ Sünen ebu Davut salât 393, Tirmizî, Mevâkît, 1

⁶⁷ Buhari, mevaqit'us- salah 24.

⁶⁸ Ebu Davud, salât 7, hadis no 420.

⁶⁹ Müslim, Mesâcid 178- (614)

⁷⁰ Ebu Davud Salât, hadis no, 422.

⁷¹ Buhârî, Mevâqît 25.

وَلَا يُصَلِّي يَوْمَئِذٍ إِلَّا بِالسُّبْحَةِ، وَكَانُوا يُصَلُّونَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يُغِيبَ الشَّمْسُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ

Allah'ın Elçisi (s.a.v) bir gece ateme denilen namazı karanlık basıncaya kadar geciktirdi. Ömer; "Kadınlarla çocuklar uyudu" diye seslendi. Allah'ın Elçisi (s.a.v) çıktı, mescitte olanların yanına gelince dedi ki: Bu namazı burada sizden başka kimse beklemedi.⁷²

Bu hadislerde geçen "gece yarısı", batı ufkunun tamamen kararması ile başlayan vakittir.

Yatsının ilk vakti Kur'ân'da yoktur. "... *gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namazı tam kıl.*" (Hûd, 11/114) ayetine göre güneşin batmasından sonra kılınan akşam namazı gündüze en yakın olandır. Gündüze yakın ikinci vakit onun hemen arkasından başlayabilir. Bu yüzden Allah'ın Elçisi (s.a.v) bir korku yokken, yolcu da değilken ...akşamla yatsıyı birleştirerek kılmıştır.⁷³ Ama çoğunlukla akşam namazını birinci şafakta, yatsıyı da ikinci şafakta kılmıştır.

Dört mezhebin büyük âlimlerine göre yatsı vakti, havanın kararmasına kadar sürer. Hanefîlerden es-Serahsî der ki: İmam Muhammed el-Kitab'da yatsı vaktinin gece yarısına (batı ufkunun iyice kararmasına) kadar olduğunu söylemiştir⁷⁴.

İmam Şafii demiş ki; "Yatsının son vakti gecenin ilk üçte biri geçene kadardır. Gecenin bu bölümü geçince namazın vakti de geçer. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemden gelen rivayetlerin hepsi, bundan sonra vaktin çıktığı dışında bir şeyi göstermez⁷⁵."

Oğlu Ebu'l-fadl'in bildirdiğine göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Şafak kaybolunca yatsı başlar... Son vakti kimine göre gecenin üçte biri kimine göre de gece yarısıdır⁷⁶.

"Gece yarısı" ile "gecenin ilk üçte biri" sözleri aynı anlama gelir.

İbn'ul-Kasım demiş ki, Malik'e "Namazı gecenin üçte birine kadar geciktiriyorlar" dedik, bunu şiddetle kınadı ve sanki şöyle dedi: "İnsanların kıldığı gibi kılmalıdır." İnsanların yaptıklarını hoş görür gibiydi. Onlar yatsı namazını kırmızı şafağın kaybolmasından biraz sonra kırlarlar. Şöyle dedi: "Allah'ın elçisi sallallahu aleyhi ve sellem, Ebubekr ve Ömer bu kadar geciktirmemiştir"⁷⁷.

Daha sonra gelen Şafî ve Hanbelî alimleri, konu ile alakası olmayan şu hadise dalanarak yatsının sabah namazı vaktine kadar kılınabileceğine fetva vermişlerdir.

Ebu Katade'nin bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gece sabaha kadar bineğinin üstünde yol almış, seher vaktinde inerek yatmış, beraberindekiler de yatmış, sırtına güneş vurunca uyanmış, biraz yol aldıktan sonra namazı kılmışlardı. Öğlen namazını kılıp yola çıktıklarında ahab; namaz konusunda yaptıkları kusurun sonucunun ne olabileceğini fısıldaşırken onlara; "Ben size örnek değil miyim? Uykudayken kusur olmaz. Kusur, o namazı diğer namazın vakti gelinceye kadar geciktirmektir. Kim böyle bir durumla karşılaşırsa uyanınca namazını kılsın. Ertesi gün de tam vaktinde kılsın" demiş⁷⁸.

Hadisin delil alınan kısmı şurasıdır:

"Kusur, o namazı diğer namazın vakti gelinceye kadar geciktirmektir."⁷⁹

⁷² Müslim, Mesâcid 218 - (638).

⁷³ Müslim, Salât'ul-müsâfirîn, 49- (705)

⁷⁴ Serahsî, Şemsüddin, el-Mebsût, Mısır 1324/1906, c. I, s. 259.

⁷⁵ Şafî, Muhammed b. İdris, el-Um, Beyrut 1393/1973, c. I, s. 74

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, Mesâil'il-İmam Ahmed b. Hanbel (öl. 241h.) (oğlu Eb'il-Fadl Salih'in (203/266 h.) rivayeti) Hindistan, c. II, s. 174.

⁷⁷ Malik b. Enes (öl.179 h.), el-Müdevvene, Dar'ul-kutub'il-ilmiiyye, 1415 h./1994m. C. I,s. 156.

⁷⁸ Müslim, Mesâcid 311 - (681).

قَالَ أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِذَا تَفَرَّطَ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْآخِرَى

⁷⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî, Tuhfet'ul-muhtac bi şerh'il-minhâc, Mısır 1983 m. 1357 h. C. I, s. 424; Hanbelî mezhebinden Şemsuddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî (ö. 772 h.) Dar'ul-ubeykân, 1993 m./1413 h. Şerh'uz-Zerkeşî alâ muhtasar'il- Harakî, c. I, s. 479.

Bu hadis, uyuyakaldıkları için kılamadıkları sabah namazının, öğlenden önce kılınması gerektiğini gösterir. Buna dayanarak yatsı namazının vakti sabaha namazına kadar uzatılamaz. Eğer bu âlimlerinin sözleri doğru olsa, öncelikle sabah namazının öğlene kadar kılınmasına fetva vermeleri gerekir. Hiç biri bunu söylememiştir.

Hanefiler, hiçbir hadis kitabında bulunmayan şu hadise dayanarak yatsının vaktini sabaha kadar uzatmışlardır:

“Yatsının sonu, fecr-i sadığın doğduğu vakittir⁸⁰.”

Hanefiler'den Mahmud b. Ahmed el-Aynî (öl. 855 h.) bu konuda şunları der:

“Bu ifadelerle bize ulaşan bir hadis yoktur. Kitapları şerh edenlerin bu hadise dayanmaları ve hadisi Ebu Hureyre'ye mal etmeleri gerçekten çok şaşırıktır. Böyle bir şey yoktur⁸¹.”

C- Sabah Namazı

Sabah namazı vaktini açıklayan çok sayıda âyet, hadis ve Allah'ın Elçisi'nin uygulamasını bildiren haberler vardır. İlgili âyetlerden biri şöyledir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Namazı, güneşin zevalinden havanın iyice kararmasına kadar, bir de fecrin kur'ânında kıl. Fecrin kur'ânı gözle görülür.” (İsrâ 17/78)

Ayetin konuyla ilgili kısmı kur'ân'el-fecr = قُرْآنَ الْفَجْرِ “*fecrin kur'ânı*” ifadesidir. قُرْآن (kur'ân), toplama ve bir araya getirme anlamına gelir. İsim olarak toplanan ve bir araya getirilen şeye denir⁸². Allah'ın son kitabına Kur'ân denmesi, âyetlerini bir araya getirmesinden dolayıdır. Bu kelime birçok âyette kümeleştirme veya küme anlamında kullanılır⁸³.

Fecr (الْفَجْر) mastar olarak; yarma, akıtma ve fişkırtma anlamlarına gelir⁸⁴. İsim olarak; sabahın erken saatlerinde güneşten doğu ufkuna ulaşan kızılıktır⁸⁵. Gecenin sonuna doğru ufkun üst tarafında görülmeye

⁸⁰ Serahsî, el-Mebcut, c. I, s. 145

وَأَجْرُ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ

⁸¹ Mahmud b. Ahmed el-aynî, el-Binâye fî şerh'il-Hidâye, Dar'ul-fikr 1980/1400, c. I, s. 808.

⁸² قرأت الكتاب قراءة وقرآنا. قرأت الشيء قرآنا, bir şeyi topladım ve birini diğerine ekledim, demektir. Kitapı okudum, sözü de aynı anlamdadır. (Mekâyîs'ul-luğa) Çünkü okuma, kelimeleri bir araya getirip birini diğerine ekleme ile olur.

Sureleri bir araya toplaması sebebiyle Allah'ın son kitabına Kur'ân denmiştir. (Lisan'ul-arab)

⁸³ Lisan'ul-arab سَفَّرَ mad.

⁸⁴ Arap dili uzmanı Ebu Cafer en-Nehhas, Ahmed b. Muhammed b. İsmail (öl. 338 h.) İ'rab'ul-Kur'ân adlı eserinde (Beyrut 1421 c. II, s. 281) قُرْآنَ الْفَجْرِ'in mensup okunması ile ilgili görüşleri şöyle aktarmaktadır:

قال الأخفش سعيد: نصب وقُرْآنَ الْفَجْرِ بمعنى وأثر قرآن الفجر، وعليك قرآن الفجر. قال أبو إسحاق: التقدير: وأقم قرآن الفجر.

Ahfeş Said (Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşîf el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]) DîA) ayetteki قُرْآنَ'in mensup olması أثر قرآن الفجر = fecirdeki Kur'ân'ı tercih et عليك قرآن الفجر sabah Kur'ân'ına özen göster, anlamından dolayı; Ebu İshak da أقم قرآن الفجر fecr Kur'ân'ını ayakta tut, anlamından dolayı olduğunu söylemiştir. Ulaşabildiğimiz tefsir ve mealler, bu anlamların dışına çıkmamışlardır. Bize göre ayete bu şekilde anlam vermek doğru değildir. Çünkü namaz, belli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir (Bkz. Nisa 4/103). “أقم الصلاة = Namazı kıl” emrinden sonra o vakitler, iki bölümde anlatılmaktadır. Birinci bölümünü “*güneşin zevalinden havanın iyice kararmasına kadar*” ayeti anlatmaktadır. Bölümde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları kılınır. İkinci bölümü de kur'ân'el-fecr = قُرْآنَ الْفَجْرِ'dir. Fî kur'ân'il-fecr = قُرْآنَ الْفَجْرِ في takdirinde zaman zarfıdır. Fî في hazfedilince mecrur olan Kur'ân قُرْآنَ kelimesi mensub olur. ayete yukarıdaki anlamı verenler, meşhûd (مشهود) kelimesine de meleklerin şahid olduğu şey anlamı vermiş ve âyetin bu bölümünün namaz vakti ile ilgisi kesmişlerdir. Bu anlam ne Arapça bakımından ne de âyetteki anlam bütünlüğü bakımından uygun sayılabilir.

⁸⁴ Müfredat فَجَّرَ mad.

⁸⁵ Lisan'ul-arab فَجَّرَ mad.

başlayan kızıl ve beyaz ışıklar, zayıf bir ışık kubbesi oluşturarak yavaşça ufka iner. Giderek renkler ayrışmaya ve ufuk açılmaya başlar. Sonra fecrin, yani ufka gelen kızıl ışıkların, ufuk boyunca kümeleşerek bir kızıl ışık kuşağı oluşturduğu görülür. Onun üstünde de beyaz ışık kuşağı oluşur. Bu sırada yeryüzü karanlık olduğu için kara parçası, ufuk boyunca uzayan siyah bir kuşak gibi gözükür. Bu kuşaklar şüpheye yer kalamayacak şekilde netleşince “**fecrin kurâ'nının meşhud**” olur. Sabah namazı vaktinin doğu ufkunda kızıl ışık kuşağının kümeleşmesiyle başlaması çok önemlidir. Çünkü o ana kadar olan aydınlık, seher vakti aydınlığıdır, onunla sabah namazı ve oruca başlama vakti girmez. O aydınlık insanları yanılttığı için ona fecr-i kâzib denir.

Şu âyet, fecr-i sadığı bir başka açıdan anlatmaktadır:

وَالصُّبْحُ إِذَا أَسْفَرَ

“Ortaya çıktığı zaman kızılığa yemin olsun.” (el-Muddessir 74/34)

Arapçada esfere's-subhu = أَسْفَرَ الصُّبْحُ sözü, doğu ufkunun açıldığı ve şüpheye yer olmayacak şekilde aydınlandığı vakit için kullanılır.⁸⁶ Allah'ın bir şeye yemin etmesi onun önemini gösterir. Bu vakti önemli kılan orucun ve sabah namazı vaktinin başlangıcı olmasıdır.

Ayetteki الصُّبْحُ = subh; temelde kızılığa ifade eder. Saçtaki koyu kızılığa الصُّبْحُ = sabah⁸⁷, tüyleri yaratılıştan kızıl ve beyaz karışımı olan aslana asbah = الْأَصْبَحُ denir⁸⁸. Bütün bunlar, sabahın işareti olan ve enine yayılan kızıl ışık kuşağını gösterdiği için o vakte subh = الصُّبْحُ yani sabah da denir⁸⁹. Allah'ın Elçisi bu durumu şöyle ifade etmiştir:

ليس الفجر المستطيل في الأفق ولكنه المعترض الأحمر

“Ufukta yukarıya uzayan aydınlık fecr değildir. Fecr, enlemesine yayılan kızılıktır⁹⁰.”

Fecr-i kazibin başlangıcından itibaren ufukta beyaz ve kızıl ışıklar, karanlıkla karışık halde bulunur ve daha sonra kızılık öne çıkmaya başlar.

Fecr-i kazib görüntüleri

Şu âyet, ufuktaki ışıkların, birer kuşak oluşturduğunun açıkça görülmesine kadar vaktin girmediğini hükme bağlar.

و كلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر

⁸⁶ Lisan'ul-arab سَفَرَ mad.

⁸⁷ Mekâyis'ul-luğa.

⁸⁸ el- Kams'ul-muhît, I/227

⁸⁹ Halil b. Ahmed, el-ayn

الفجر: ضوء الصباح، والفجر: الصُّبْحُ

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel (öl. 241 h.), Müsned, C.IV, s. 23 ve c. 33.

15699 – قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ التَّمِيمِ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ فِي الْأَفْقِ وَلَكِنَّهُ الْمُعْتَرِضُ الْأَخْمَرُ
16334 – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثنا موسى ثنا محمد بن جابر عن عبد الله بن التميم بن العمان عن قيس بن طلق عن أبيه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ليس الفجر المستطيل في الأفق ولكنه المعترض الأحمر

“Fecrden (kızılık tarafından) kara çizgi ak çizginden sizce, tam ayırt edilinceye kadar yiyin için.” (Bakara 2/187)

Fecr-i Sadık

Fecr-i sadıkta renkler ayrışır, koyu karanlık yeryüzüne çekilir, üstte beyaz ışık kuşağı, ortada kızıl kuşak iyice belirginleşir. Allah'ın Elçisi bu konuda şunları söylemiştir:

فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَعْتَرِضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ...

“Size göre kızılık enlemesine yayılıncaya kadar yiyin, için⁹¹”

... صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرَّمَ الطَّعَامَ عَلَى الصَّائِمِ ...

“Cebrail Kâbe'nin yanında bana... Sabah namazını kızılığın parıldadığı, oruç tutana yemenin içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı.⁹²”

Semure b. Cündüb'ün bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi şöyle demiştir:

"لَا يُغَرِّكُمْ نَدَاءُ بِلَالٍ وَهَذَا الْبَيَاضُ حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ، أَوْ يَطْلُعَ الْفَجْرُ."

“Bilâl'in çağrısı bir de şu beyazlık sizi aldatmasın; kızılık fişkırsın veya kızılık doğsun⁹³.”

Peygamberimizin “şu beyazlık” dediği; kızıl ışık kuşağının açıkça görülmesine kadar olan ufuk aydınlığı, yani fecr-i kâzib yani aldatan kızılıktır.

Bütün bu âyet ve hadislere göre her sabah iki fecr olur. Allah'ın Elçisi'nin şu sözü, iki fecri ayırmamızı kolaylaştırmaktadır:

"كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا يَهَيْدَنَّكُمْ السَّاطِعُ الْمُصْعِدُ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَعْتَرِضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ"

“Yiyin, için; yukarı tırmanarak yayılan aydınlık sizi etkilemesin; enine yayılan kızılığını görünceye kadar yiyin, için⁹⁴.”

⁹¹ Ebu Davud Savm, 17, Tirmizi Savm 15, Ahmed b. Hanbel 4/23.

⁹² Tirmizî, Mevâkît, 1.

⁹³ Ahmed b Hanbel, Müsned (er-Risale baskısı) c. 33,s. 267, Hadis no, 20079.

⁹⁴ Ebu Davud, vakt'us-sahûr, hadis no 2348; Sünen'ut-Tirmizî, Ma cae fi beyân'il-fecr, hadis no 705.

Hadisteki es-sâti' السَّاطِعُ; şimşek, toz, aydınlık ve koku gibi yayılan ve yükselen şey⁹⁵; el-mus'id المصعدُ de tırmanan şey anlamındadır⁹⁶. Demek ki, birinci fecir, yukarıya tırmanarak yayılan aydınlık; ikinci fecir ise karanlıkla aydınlığı enlemesine bölen kızıl ışık kümesidir. Bu son derece önemlidir. Yoksa insanlar, doğu ufunda beliren her aydınlığı fecr-i sadık sanıyorlar. Fecr-i sâdik ufuk boyunca uzanan kızıl kuşaktan başkası değildir. Bu ayrışmayı şu âyet de anlatmaktadır:

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

"Sabahı bölen, geceyi dinlenme zamanı, güneş ile ayı hesaba uygun yapan odur. Bunlar güçlü ve bilgili olanın koyduğu ölçüdür". (En'âm 6/96)

El-ısbâh = الإصباح "sabaha giriş" الصبح = sabah da kızılılık⁹⁷ demektir. Fâliq'ul-ısbâh = فالق الإصباح, fecr-i kâzibin başından itibaren ufuktaki karanlıkla karışık olan kızıl ve beyaz ışıkları⁹⁸ bölen kızıl kuşak demektir.

Fecr-i sâdikta karanlık ile beyaz ışık kuşağı, kızıl ışık kuşağıyla ikiye bölünür.

Bir kişi Allah'ın Elçisi'ne namaz vakitlerini sormuş, o da cevap vermeyip uygulayarak göstermek istemiş ve ilk gün sabah namazını ilk vaktinde kıldırmıştı. Ebu Musa el-Eş'ârî bize şu bilgiye vermektedir:

فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انشَقَّ الْفَجْرُ، وَالنَّاسُ لَا يَكَادُ يَعْرِفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا.

Ogün Allah'ın Elçisi, sabah namazını, fecr (kızılılık) yarıldığı sırada kıldırdı. İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacaktı. (Müslim, Mesâcid 178 - 614)

"İnsanlar neredeyse birbirini tanıyamayacaktı" sözü, yayılan aydınlıktan ötürü birbirlerini tanımaya başladıklarını gösterir.

Allah'ın Elçisi'nin şu sözü konuyu değişik şekilde ifade etmektedir:

... صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحُرْمَ الطَّعَامِ عَلَى الصَّائِمِ ...

"Cebrail ... Sabah namazını kızılığın parıldadığı, oruç tutana yemenin içmenin yasak olduğu saatte kıldırdı."⁹⁹

Aşağıdaki haber de bu durumu desteklemektedir:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصُّبْحَ وَأَحَدُنَا يَعْرِفُ جَلِيسَهُ

Ebu'l-Minhâl, Ebû Berze'den şu sözü nakletmiştir: "Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem sabahı kıldırırken her birimiz yanında oturana tanırdı¹⁰⁰."

⁹⁵ Lisan'ul-Arab.

⁹⁶ Ahmed b. Faris b. Zakeriyya el-Kazvîni er-Râzî (öl. 395h.) Mekâyis'ul-luğa; Tahkik, Abdusselam Muhammed Harun, mad. Dar'ul-fikr, 1979 m. 1399 h.

⁹⁷ Mekâyis'ul-luğa, صبح mad.

⁹⁸ İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyât, Hamid Abdulkâdir, Muhammed en-Neccâr, el-Mucem'ul-vasît, صبح mad. Dar'ud-da'Ve, c. I, s. 505.

⁹⁹ Tirmizî, Mevâkîf, 1.

¹⁰⁰ Buhârî, Mevâkîf'us-salah 11.

Demekki ufukta oluşan aydınlık bu saatte mescidin içine kadar ulaşmaktadır. Ebu Cafer et-Tahâvî, sahih senetle İbrahim en-Nehâî'nin şu sözünü nakleder:

“Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabının tenvîr üzerinde olan ittifakları gibi ittifak ettikleri bir şey olmamıştır”¹⁰¹. Tenvîr, görmeyi sağlayan aydınlığın yayılmasıdır¹⁰².

Hanefî mezhebine göre fecr; ufka yayılan beyazlıktır¹⁰³. Bu sırada ufuk, şüpheye yer olmayacak şekilde açık olur¹⁰⁴.

Bu beyazlık, kızıl kuşağın üstünde olduğu için onlar farklı bir şey söşlmemişlerdir.

İmam Malik, bir soruya şu cevabı verir: “Bir süredir şöyle düşünüyorum: Fecrden önce yükselen bir beyazlık olur ama enlemesine ufukta yayılan beyazlık ortaya çıkıncaya kadar oruçlunun yemesini engellemez. Nitekim akşamleyin kırmızı şafağın kaybolmasından sonra kalan beyazlık da bir kimsenin yatsı namazını kılmasını engellemez”¹⁰⁵.

Hanbelîlerden İbn Kudame şöyle der: Sabah vakti, ikinci fecrin doğuşu ile başlar; bu konuda icma vardır. Vakitle ilgili haberler bunu kesin olarak gösterir. İkinci fecr, ufukta yayılıp dağılan beyazlıktır. Ona fecr-i sâdik denir. Çünkü sabah konusunda sana doğru ve kesin bilgi verir. Subh, beyazlığı ve kırmızılığı birleştirir. Teni beyaz ve kırmızı olana asbah أَصْبَحَ = denmesi bundandır¹⁰⁶.

İmam Şafii diyor ki: İkinci fecr, enlemesine ortaya çıkınca sabah namazı kılınabilir. Fecr, henüz enlemesine iyice belirginleşmeden namaz kılan, belirginleştiğine kesin kanaat getirince iade eder ki, alacakaranlık varken namazını bitirmiş olsun”¹⁰⁷.

Ahmet b. Hanbel'in oğlu Ebu'l-Fadl Salih babasına, oruçluya yemenin ve içmenin haram olduğu fecr nedir, diye sorar. Ahmet b. Hanbel der ki: İki fecr vardır; biri yukarıya doğru, diğeri enlemesine uzanır. Yemeyi içmeyi haram kılan, enlemesine olan fecrdir¹⁰⁸.

¹⁰¹ Ebu Cafer et-Tahâvî (öl. 321 h.), Şerhu meânî'l-âsâr (bölümlere, alt başlıklara ayıran ve hadislerini numaralayan Yusuf Abdurrahman el-Mar'asî) 1414 h. 1994 m. 1/184.

¹⁰² Müfredat الضوء المنتشر الذي يعين على الإبصار،

¹⁰³ Serahsi (öl. 483 h.), el- Mabsût, 1/141.

وَهُوَ الْبَيَاضُ الْمُنْتَشِرُ فِي الْإفْقِ

¹⁰⁴ El- Kâsânî (ö. 587 h.), Bedâi'us-sanâi', 1/155. 1406 h. 1986 m.

¹⁰⁵ Malik b. Enes (öl. 179 h.), el- Mudevvenet'ul-kubrâ, Dar'ul-kutub'il-ilmiiyye, 1994/1415, c. I, s. 265.

¹⁰⁶ İbn Kudame (öl. 62 h.) el-Muğnî, Kahire 1968/1388, c I, s. 279, 529. Paragraf.

¹⁰⁷ Şafii, el-Umm, c. I, s. 93.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, Mesâil'il-İmam Ahmed b. Hanbel (öl. 241h.) (oğlu Eb'il-Fadl Salih'in (203/266 h.) rivayeti) Hindistan, c. III, s. 202 paragraf 1653.

III. KUTUP BÖLGELERİNDE NAMAZ VE ORUÇ

Ekvatorda güneş ışınları, dünyanın eksenine sürekli 90 derecelik bir açıyla geldiği için o bölgede gece ile gündüz hemen hemen eşit olur. Yazın gece ile gündüz kutup noktalarında da eşittir. Buralarda aydınlığın sürekli olması ve gecenin göstergesinin kaldırılmış bulunması sebebiyle gece ile gündüzden birini diğerinden uzun saymanın delili olmaz. Bu eşitlik, güneşin batmadığı salât dönencesi boyunca devam eder.

Kışın salat dönencesinden sonra günün uzunluğu, ışığın o bölgeye gelişine bağlı olarak değişir.

A- ZÜLKARNEYN KUTUP BÖLGESİNDE

Şu âyetlerde Zülkarneyn'in güneşin batmadığı yerlere gittiği anlatılır:

ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا . حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا . كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا

“Sonra (Zülkarneyn) bir yola girdi ve sonunda güneşin batmadığı yere vardı. Baktı ki güneş, bir toplumun üzerinde dolaşıyor ama onunla toplum arasına bir örtü koymamışız. İşte böyle; o toplumun her şeyini elbette biliyorduk.” (Kehf 18/89-91)

Ayette geçen مَطْلِعَ الشَّمْسِ = matliü's-şems güneşin üstten vurduğu yerdir¹⁰⁹. Arada bir engel olmaması, onun sürekli dolaşması demektir. Böyle bir yer “güneşin batmadığı yer”dir.

“مَطْلِعَ = talaa ala” ifadesi üstten bakan şey için¹¹⁰ kullanılır. Güneş üstten değil, ufuktan doğduğu için مَطْلِعَ matli' kelimesine güneşin doğduğu yer anlamı verilemez. Ayırca gözlemci, güneşin doğduğu yeri görür ama orada yaşayanları göremez. Zülkarneyn, o kadar uzaktaki bir toplumla güneşin arasında bir örtünün olmadığını anlayamaz.

Tefsir bilginleri de kelimeye güneşin üstten vurduğu yer anlamı vermişler ama örtü konusunu çözememişlerdir. Teberî tefsirinde, örtü ile ilgili şu yorumlar aktarılmıştır:

a- “O toplumun yaşadığı yer ev yapmaya elverişli değildi. Güneş doğduğu zaman suya dalarlar, battığında hayvanların otladığı gibi otlarlardı.”

Böyle bir şeyin olamayacağı açıktır. Hiç kimse gün boyu suyun içinde kalmaz. Ayrıca hiç bir insan, hayvan gibi otlayarak karnını doyuramaz.

b- “Bunlar herhangi bir bina yapmamışlardı. Güneşin doğmasından batmasına kadar yerin içindeki çukurlara veya denize girerlerdi. Çünkü buldukları yerde dağ yoktu. Bir kerresinde oraya bir ordu gelmişti. Halkı onlara dedi ki; “siz burada iken üzerinize güneş vurmaz”. “Biz de güneş vurana kadar bekleriz... Bu yığın ne?” dediler. “Bu, üzerine güneşin vurduğu ordunun cesetleridir; hepsi burada öldü” dediler. Onlar da hemen oradan kaçıp gittiler.”

“siz burada iken üzerinize güneş vurmaz” sözü de burasının kutup bölgesi olduğunu desteklemekte ve güneşin doğmadığı günleri anlatmaktadır.

c- “Bunlar zencilerdir¹¹¹.”

¹⁰⁹ Lisan'ul-Arab

والمَطْلِعُ الموضع الذي تَطْلُعُ عليه الشمس

¹¹⁰ جمهرة اللغة (2) / 915:

وكل باء لك من علو فقد طلع عليك

تهذيب اللغة (2) / 99:

والمطلع: الموضع الذي تطلع عليه الشمس وهو قوله تعالى: {حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ} (الكهف: 90)

¹¹¹ Taberi tefsiri 18/100-101.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da şöyle diyor:

“Binaları yok, hatta elbiseleri yok. Güneşin altında yanıyorlar. Nitekim bugün bile Sudan’da, Avusturalya’da böyle çıplaklar vardır. Bununla birlikte örfe bilindiği gibi önemli örtüler olduğu takdirde çadırlar bile önemli bir örtü olamayacağından bu mânâ çölde yaşayanların çoğunu kapsar”¹¹².

Bütün bedeviler ve konar göçerler bu durumdadır. Ayetle bu durum kast edilmiş olamaz. Çünkü o durumdaki insanlar her yerde görülebilir.

Bu yorumların ortak noktası (مَطْعِ الشَّمْسِ = matliu’s-şems)’in “güneşin doğduğu yer” değil, “üstten vurduğu yer” olmasıdır. Böyle bir yerde güneş ile o topluluk arasındaki örtü, gecenin karanlığıdır. Karanlık yoksa orası güneşin batmadığı yer olur.

Zülkarneyn, Allah’ın salih kuludur. Allah, beş vakit namazı bütün peygamberler emrettiği için onun burada bu ibadeti yapmadığı düşünülemez.

Kutup dairelerinde ve onlara yakın yerlerde yaşayanlar da bütün ibadetlerden sorumludurlar ve diğerlerinden farklı bir hak ve sorumlulukları yoktur. Asıl konu buraların iyi bilinmesi ve Kur’an’ın bu bölgelerle ilgili hükümlerine uyulmasıdır.

B- SALÂT DÖNENCESİ

Dünyanın beşik gibi, yılda bir kere bir yana, bir kere de diğer yana yatması sebebiyle güneşin doğuş ve batış noktaları, 21 Mart’tan itibaren sürekli kuzeye kayar ve 21 Haziran’da, 66°.33’ enlemden itibaren artık batmaz olur. Güneşin ufka en yakın olduğu vakit, yerel saatle gecenin 12’sidir. Orası tam kuzey noktasıdır. Orada güneşin gözlemciyle yaptığı açı, sıfır dereceden başlar. Her enlemden bir derece yükselerek kutup noktasında 23 derece 27 dakikaya çıkar.

Bu sırada güney kutup bölgesinde güneş -66°.33’ enlemden itibaren görünmez olur. Burada güneşin ufka en yakın olduğu vakit, öğle vaktidir. O vakitte ufukla sıfır derecelik bir açı yapar. Bu açı her paralelde bir derece düşerek güney kutup noktasında 23 derece 27 dakikaya iner.

21 Aralıkta Güney ve Kuzey Kutup bölgelerinde bunun tam tersi olur. Buralarda yılın bir bölümünde güneşli geceler, bir bölümünde de güneşsiz gündüzler oluşur.

21 Haziran ve 21 Aralık gündönümü günleridir. Bu sebeple ekvatorun 23 derece 27 dakika kuzeyine yengeç ve 23 derece 27 dakika güneyine oğlak dönencesi denir. Bu tarihlerde kutup bölgelerinde de gündönümünün şartları oluşur. 21 Hazirandan itibaren kısaltmaya başlayan günler, güneşsiz günlere doğru giderken, 21 Aralıktan itibaren uzamaya başlayan günler, güneşli geceler oluşuncaya kadar devam eder. Kur’an’ın, bu bölgelerle ilgili kuralları farklı olduğu için her iki kutup noktasının 23 derece 27 dakika aşağısına yani ±66°.33’ enleme salât dönencesi demek gerekir.

Bu tarihlerde salât dönencesinden ±45 derece enleme kadar, kısa süreli doğuş ve batışlar olur. Sanki güneş, bir dağın arkasını dolaşıyor gibidir. Bu, gerçek anlamda doğuş ve batış sayılamayacağı için salât dönencesinin etkisi 45 derece enleme kadar uzar. ±66°.33’ enlemden ±45 derece enleme kadar olan değişim, ekvatorun 45 enleme kadar olan değişimin toplamına denk bir seyir izler. Buralarda uygulanacak vakit hesabının dört ana ölçüsü vardır.

1- Bu bölgelerde güneş, gece ile gündüzün tanımında dikkate alınmaz. Allah Teâlâ bunu bize şöyle bildirmiştir:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحْوَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَا تَفْصِيلًا

¹¹² Elmalılı Tefsiri IV/3254-55.

“Geceyi ve gündüzü iki gösterge yaptık, gecenin göstergesini giderdik; aydınlatıcı olmayı gündüzün göstergesi yaptık. Bu, hem rabbinizin ikramını aramanız, hem de yılların sayısını ve hesabı bilmeniz içindir. Biz, her şeyi ayrıntılı olarak açıklamışızdır.” (İsrâ 17/12)

İnsanlar güneşi, gecenin ve gündüzün göstergesi sayarlar. Güneş ufkun altında ise gece, üstünde ise gündüzdür. Gündüz, güneş olduğu için aydınlık; gece, güneş olmadığı için karanlıktır.

Allah, gecenin göstergesini kaldırdığı için geceleyin güneş, ufkun üstünde olup her tarafı aydınlatabilir. Öyleyse gece her yerde, her zaman karanlık olmaz. Çünkü gecenin olmazsa olmaz bir göstergesi yoktur.

Gündüzün göstergesi “aydınlatıcı” olmaktır. Aydınlatma, güneşin değil, gündüzün özelliğidir. Yakarıdaki âyetin yanında üç ayette daha aydınlatıcı olma, gündüzün özelliği sayılmıştır. O ayetlerden bir şöyledir:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

Dinlenesiniz diye geceyi sizin için yaratan odur. Gündüzü de aydınlatıcı yapmıştır. Dinleyen bir toplum için bunda âyetler vardır. (Yunus 10/67)

Diğer iki âyet, Neml 27/86 ve Mümin 40/61’dir.

Aydınlatıcı olmanın gündüzün özelliği sayılması, güneşi gündüzün göstergesi olmaktan da çıkarmıştır. Öyleyse gecenin ve gündüzün tanımlarını yeniden yapmak ve güneşi tanımın dışına çıkarmak gerekir.

Aslında kutup bölgelerinde yaşayan insanlar, kendi fitratlarıyla bunu bulmuşlar, güneşin ufkun altına inmediği veya hiç doğmadığı günleri, gece ve gündüz diye iki ayırmışlardır. Tamamen veya kısmen güneşli olan gecelere beyaz geceler demişler, güneşin tamamen veya kısmen doğmadığı zamanlarda da güneşten yansıyan ışınlarla meydana gelen aydınlığa gündüz adını vermişlerdir. Eğer onlardan ilim adamları çıksaydı, konuyla ilgili ayetleri anlayacak ve ibadet vakitleri karmaşasına son vereceklerdi.

İslam âlimleri bu bölgelerde yaşamadıkları için ilgili âyetler anlayamamıştır. Bu husus, gecenin ve gündüzün göstergeleri başlığı altında işlenmiştir.

2- Güneş ışınlarının menâziline diğer bölgelerdeki ölçüleri buraya uygulanır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi aydınlık kaynağı, ayı ışık yansıtıcı yapan odur. Yılların sayısını ve hesabı bilirsiniz diye ona menâzil belirlemiştir. Allah bunları, gerçeği gösterir biçimde yaratmıştır. O âyetlerini, bilen bir topluluk için ayrıntılı olarak açıklamaktadır.” (Yunus 10/5)

Bu âyetle ilgili ayrıntılı açıklamalar yukarıda geçmişti.

Âyette geçen, “Yılların sayısını ve hesabı bilirsiniz diye” ifadesi, İsrâ 12’de de vardır. İsrâ 12’de güneş, gece ve gündüzün tarifinin dışına çıkarıldığı halde burada güneşin menâzili, yani gün boyunca dolaştığı çember ve ondan gelen ışınların yerle yaptığı açılar, hesabın temel ölçüsü sayılmıştır. Buralarda ölçü, güneşin kendisi değil, menâzilidir.

Ayetin şu bölümü bizi, vakit ölçülerini veren diğer âyetlere yönlendirmektedir:

بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“O bu âyetleri, bilen bir topluluk için ayrıntılı olarak açıklamaktadır.” (Yunus 10/5)

3- Günlük ibadet ve dinlenme vakitleri

Gün, gece ve gündüz olarak ikiye ayrılır. Güneş, gece ve gündüzün ölçüsü olmaktan çıkıp, güneşin menâzili ölçü haline gelince Kur’ân bize, o menâzilin de ölçülerini bildirmiştir.

a- Öğle vakti

Kur'ân, farz namaz vakitlerini anlatırken güneşten sadece öğle vakti ile ilgili olarak söz eder. Öğle vakti, güneşin tepe noktasından batıya kaymasıyla başlar.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ ...

“Namazı, dülûk'uş-şemste (güneşin batıya kaydığı vakitte) tam kıl...” (İsrâ 17/78)

Güneşin batıya kayması, meridyeni geçmesiyle olur. Güneş hiç doğmasa veya batmasa da en kolay hesap edilen şey, güneşin meridyen geçişidir. Güneşin batmadığı zamanlarda vakti gözlemlerle belirleyeceksek, gölgelerin batıya yönelmesini bekleriz. Güneşin hiç doğmadığı zamanlarda ise güney noktasında görülen güneş halesinin batıya kaydığını görünce öğle vaktinin girdiğini anlarız.

Tromso'da güneşin hiç doğmadığı bir günde öğle vakti. Güneşin halesi net olarak gözükmemektedir.

b- Öğle uykusu (Kaylûle)

Allah Teâlâ insanları, öğle ve gece saatlerinde uyuyup dinlenecek yapıda yaratmıştır. Bu vakitlerde gevşeriz ve dikkatimiz dağılır. Öğle uykusu bizi dinlendirir ve tazeler. Aynı zamanda gece ibadetlerini rahat yapmamıza yardım eder. Allah Teâlâ, dinlenme ve uyku vakitleri ile ilgili olarak şöyle buyurmuştu:

“Müminler! Yönetiminiz altında olan esirler ile henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklarınız üç vakitte; sabah namazından önce, öğle vaktinde soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri zaman izin istesinler. Bunlar, açık olabileceğiniz üç vakittir...” (Nûr 24/58)

Öğle vakti, namaz kılmaya ve yatıp dinlenmeye imkân verecek şekilde olmalıdır.

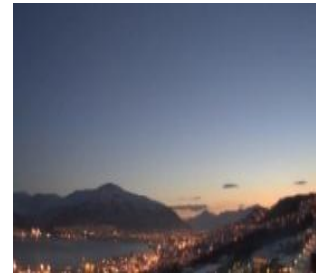
c- İkinci vakti

Öğle Vakti

İkinci Vakti

Akşam Vakti

Güneş, en yüksek noktada iken oluşan gölgeye zeval gölgesi (fey-i zevâl) denir. Zeval gölgesi çıkarıldıktan sonra her şeyin gölgesi kendi boyuna ulaşınca ikinci olur. Bu sırada güneş, tepe noktası ile batı noktasının tam ortasına geldiği için hesabı kolay yapılır. Güneşin batmadığı yerlerde batı noktası, güneşin 21 Mart ve 23 Eylül günlerinde battığı noktadır. Dolayısıyla buralarda gece ile gündüz eşittir. Çünkü onlardan birini diğerinden uzun saymak için bir sebep yoktur.

Güneşin hiç doğmadığı yerlerde de güneşin halesi, öğle vaktinde bulunduğu yer ile batı noktasının ortasına geldiğinde ikinci olur. Bu zamanlarda gündüzler aydınlık ve kısa, geceler karanlık ve uzundur.

d- Akşam namazı vakti

Güneşin batmadığı veya kısa süreliğine ufkun altına inip çıktığı yerlerde zorunlu olarak dülûk'uş-şems yani güneşin meridyen geçişi esas alınır ve akşam namazı vakti, güneşin meridyenin batı tarafına 90 derecenin üstünde bir açı yapmasıyla birlikte girer. Hesap için başka ölçü yoktur.

Bunu gözlemlerle tespit de kolaydır. Yüzü güneye bakan bir T cetveli dikilir, cetvelin solu tam doğuyu, sağı tam batıyı gösterir. Güneş cetvelin sağ ucunun hizasını geçince akşam namazı olmuş olur.

Güneşin hiç doğmadığı yerlerde gece, doğu ufkunun kararmasıyla başlar. Nitekim dağlık bir yerde güneş, dağların arkasında kaybolunca batmış olmaz; doğu ufkunun kararmaya başlamasıyla batmış olur. Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا أقبل الليل وأدبر النهار، وغابت الشمس فقد أظفر الصائم» لم يذكر ابن عمير

“Gece yüzünü gösterir, gündüz sırtını döner, güneş de batmış olursa oruçlu iftar eder¹¹³.”

Bu hadis, hem dağlık bölgelerde hem güneşin doğmadığı yerlerdeki akşam namazı vaktini anlatmaktadır.

Oruçla ilgili âyette güneşten söz edilmemesi önemlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “... *Sonra orucu akşama kadar tamamlayın.*” (Bakara 2/187) “Akşama kadar” yerine “güneş batıncaya kadar” denseydi, salât dönencesinde oruç tutulamazdı.

e- Yatsı vakti

Birinci şafağın kaybolmasıyla birlikte yatsı vakti girer. Bu durumda güneş ufkun 8.5 derece altına iner. Bu husus, ilgili yerde delilleriyle anlatıldı.

Tromso'da, güneşin hiç doğmadığı günlerde şafağın kaybolduğunu ve bu sırada güneşin ufkun sekizbuçuk derece altına indiğini gözlemlerimizle tespit ettik. Daha kuzey bölgelerdeki durumu görmek için yeni bir seyahate ihtiyaç vardır.

Güneşin batmadığı veya kısa süreliğine battığı yerlerde yatsı vakti, güneşin meridyen geçişinden itibaren 98.5 derecelik bir açıya ulaştığı zaman girer. Bunu, yukarıdaki T cetveli ile de belirleyebiliriz. Tam batı noktası ile tam kuzey noktası beşe bölünür; güneş bunun beşte birini geçince yatsı olur.

f- Yatsının son vakti

Ğasak'ul-leyl, yatsının son vaktidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَقِمِ الصَّلَاةَ ... إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ ...

“Namazı... gecenin ğasaqına kadar... tam kıl.” (İsrâ 17/78)

Arapça'da ğasaq (غَسَقٌ)'ın iki anlamı vardır; biri, ikinci şafağın battığı ve karanlığın yoğunlaştığı¹¹⁴ zamandır.

Uzun yıllar yaptığımız gözlemlere göre bu sırada güneş, ufkun 17 derece altına inmiş olur.

Ğasaq'ın asıl anlamı serinliktir. Güneşin batmadığı yerlerde ğasaq'ul-leyl, güneşin meridyenden 107 derece uzaklaştığı ve gece serinliğinin başladığı zamandır.

Kur'an'da ğasaq (غَسَقٌ) kökünden غَاسِقٌ = ğâsiq ve غَسَّاقٌ = ğassâq kelimeleri de vardır. Zeccâc¹¹⁵, الغَاسِقُ = el-ğâsiq'in soğuk anlamında olduğunu, gündüze göre daha soğuk olduğu için geceye ğâsik dendiğini söylemiştir¹¹⁶.

¹¹³ Müslim, Sıyam 51 – (1100).

¹¹⁴ Zemahşerî, a.g.e, c. VII, s. 339.

¹¹⁵ İbrahim b. Es-Sirrî b. Sehl Ebû İshak ez-Zeccâc, öl. 311 h.

¹¹⁶ Muhammed b. Ahmed b. El-Ezherî, el-Herevî (öl. 370 h.) Tahk. Muhammed İvaz Mur'ib (محمد عوض مرعب), c. VIII, s. 31-31. Beyrut, 2001,

Aynı kökten *العَسَّاق* = el-ğassâq, mübalağa yani abartı ifade ettiğinden ona şiddetli soğuk (*الزمهرير* = ez-zemherîr) denmiştir¹¹⁷. Şu âyetler, Kur’ân’ın bu anlamı doğruladığını gösterir:

هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ . جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسِفُهَا نَارًا . هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَّاقٌ . وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ .

“İşte böyle; azgınlar için kötü bir gelecek vardır, Cehennem... Onlar onun karşısında pişeceklerdir. Ne kötü yerleşkedir o. İşte böyle, tatsınlar onu; çok sıcak (hamîm) ve çok soğuk (ğassak) olanı. Aynı şekilde başka nice çifte azabı.” (Sad 38/55-58)

“...başka nice çifte azabı” sözü; hamîm = *حَمِيمٌ* ile *ğassâq* = *عَسَّاقٌ*’ın çifte azap olduğunu; aralarında eşlik ilişkisi bulunduğunu gösterir. Hamîm çok sıcaktır; insanı yakar. Çok soğuk da yaktığı için *ğassâq*’a çok soğuk anlamı verilir. İbn Abbas’ın *عَسَّاقٌ* için; “çok soğuktur; soğuğu ile yakar” dediği bildirilmiştir¹¹⁸. Bir âyet de şöyledir:

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا . إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَّاقًا .

(Cehennemde) Ne serinlik, ne bir içecek tadacaklardır. Tadacakları şey, sadece çok sıcak (hamîm) ve çok soğuk (*ğassak*) olandır. (Nibe’ 78/24-25)

Bu âyetlerde serinliğe ve soğuğa dikkat çekildiğinden beyaz gecelerde *ğasaq’ul-leyl* = *عَسَقَ اللَّيْلِ* yatsının sonu yani gece serinliğinin arttığı vakittir.

g- Uyuma vakti

Gasaq’ul-leyl, havanın iyice kararmasıyla başlayıp fecr-i sâdık’a kadar uzanan uyuma ve dinlenme vaktidir. Allah’ın Elçisi, yatsıdan önce uyumaktan ve yatsıdan sonra konuşmaktan hoşlanmazdı¹¹⁹.

Yatsıdan sonra kimsenin yanına izinsiz girilemez. Yukarıdaki âyeti önemli olduğu için tekrarlayalım.

“Müminler! Ellerinizi altında olan esirler ile henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklarınız üç vakitte; sabah namazından önce, öğle vaktinde soyduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri zaman izin istesinler. Bunlar, açık olabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitler dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de onlara da bir günah yoktur. Allah size ayetlerini böylece açıklar. Allah bilir, doğru karar verir.” (Nûr 24/58)

Bu âyet, yatsı ile sabah namazı arasında dinlenmeye elverişli bir vaktin olması gerektiğini bildirmektedir.

h- Teheccüd namazı vakti

Teheccüd namazı bir müddet uyuyup uyandıktan sonra kılınır. Allah Teâlâ bu namazı peygamberimize farz kılmıştır.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

“Sana ek görev olarak gecenin bir kısmında namaz için uyan. Belki Rabbin seni pek güzel bir makama yükseltir.” (İsra 17/79)

Müminlere farz olmamakla birlikte şu âyetler teheccüde özendirir:

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ . تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

¹¹⁷ Taberi tefsirinde kelimeye, cehennemliklerin yaralarından akan irin anlamın da verildiği ifade edilir ama Taberi şiddetli soğuk anlamını tercih eder.

¹¹⁸ Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyhî el-Hâzin, (öl. 741 h.), tahkik Tashî Muhammed Ali Şahin, Beyrut, 1415 h. C. IV, s. 45.

¹¹⁹ Buhari, Ezan, el-Kıraetu fî'l-fecr 104; Müslim, el-Mesâcid ve mevâdi’us-salah, 235 – (647)

“Âyetlerimize inananlar, kendilerine Kur’ân okunduğunda, her şeyi güzel yapması sebebiyle Rablerine kulluk ederek kibirlenmeden secdeye kapananlardır; yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümit içinde Rablerine yalvarırlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da hayra harcarlar.”
(Secde 32/15-16)

و اذكر اسم ربك بكرة و اصيلا، وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا .

“Rabbinin adını, sabah akşam aklında tut. Gecenin bir kısmında ona secde et; gecenin uzun bölümünde ona kulluk et (teheccüd namazı kıl).” (İnsan 76/26)

Keşşâf, ayetin bu bölümünü, “gecenin uzun bölümünde teheccüd namazı kıl” şeklinde tefsir etmiştir¹²⁰.

İlgili yerde anlatıldığı gibi Kur’ân, geceyi üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölümü akşam ve yatsı namazının vaktidir ki, güneşin menâzilindeki değeri 17 derecedir. Gecenin üçüncü bölümü, menâzil değeri 8.5 derece olan sabah namazı vaktidir. İkinci ve orta bölümü de hepsinden uzun olan teheccüd vaktidir. Seher vakti de bunun bir parçasıdır ve menâzil değeri 8.5 derecedir. Bunun gecenin en uzun bölümü olması için toplamı 17 dereceden fazla olmalıdır. Eğer seher öncesi ğasaq’ul-leyle en az 9 derece dersek gecenin ortasının uzunluğu en az 17.5 dereceye çıkar ve gecenin en uzun bölümü olur.

O zaman akşam namazından güneşin doğuşuna kadar güneşin kat edeceği en az menâzil, (17+17.5+8.5 =) 43 derece olur. Bu durumda güneş alt meridyenden geçerken olması gereken en az derece 21 derece 30 dakika olur. Bu da 21 Haziran’da 45 derece enlemde gerçekleşir. Öyleyse Kur’ân’ın gece ile ilgili olarak koyduğu ölçüler bu tarihte, en son 45 derece enlemde gerçekleşmektedir. Kutup noktasından buraya kadar ibadet vakitleri hesaplanırken güneş değil, sadece onun menâzili dikkate alınacaktır. Bu bölgeyi diğerlerinden ayırmak için salât dönencesi adını kullanmak gerekir.

i- Seher vakti

Seher vakti, gecenin sonu ile fecr-i sadık arasındaki vakittir. Arapçada seher, gündüzün ilk beyaz ışıklarının gecenin karanlığına karışmasına denir. Bu vakitte hem gündüzün hem gecenin belirtileri olur¹²¹.

Seher vakti, yatsı vaktine benzer. Batı ufkunda oluşan beyaz ışık kuşağı ile kırmızı ışık kuşağı karışmaya başlayınca yatsı vakti girer ve güneşin son ışıkları ufuktan çekilinceye kadar devam eder. Güneş bu sırada batı ufkunun 17 derece altında olur. Seher vakti ise güneş, doğu ufkunun 17 derece altına geldiği sırada başlar. Bu sırada doğu ufkunda çok hafif bir aydınlanma olur¹²². Daha sonra aydınlanma artarak kırmızı ve beyaz ışık kuşaklarının net bir şekilde ayrışmasına kadar sürer. Seher vakti, fecre benzediği için ona fecr-i kâzib de denir.

Bu vakitte günahlarımız için Allah’tan af dilememiz teşvik edilmiştir. Cennetliklerle ilgili olarak Kur’ân’da şu âyetler vardır:

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ . وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Gece pek az uyurlar; seherlerde Allah’tan af dilerler.” (Zâriyât 51/17-18)

Seher vakti, aynı zamanda sahur yemeğinin vaktidir.

¹²⁰ Keşşâf, a.g.e. c. IV, s. 675

وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا وَتَمَجِّدْ لَهُ هَرِيحًا طَوِيلًا مِنَ اللَّيْلِ وَفِي الصُّبْحِ: مَضَى هَرِيحٌ مِنَ اللَّيْلِ، أَيْ: طَائِفَةٌ

Kur’ân’da سَبِّحْ kelimesi nafile namazlarla ilgili olarak kullanılmaktadır. Nafile namazların vakitleri bölümünde bu konuya temaz edilecektir.

¹²¹ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Cami’ li-ahkâmîl-Kur’ân, c. XVII, s. 144, Kahire, 1384/1964.

والسحر: هو ما بين آخر الليل وطلوع الفجر، وهو في كلام العرب اختلاط سواد الليل ببياض أول النهار، لان في هذا الوقت يكون مخاميل الليل ومخاميل النهار.

¹²² Cevheri, İsmail b. Hammad (ö. 393 h.), es-Sihah, سحر md. (thk: Ahmed Abdulgafûr Atar), Beyrut 1407/1987.

والسحر قُبَيْلُ الصُّبْحِ

j- Sabah namazı ve imsak vakti

Seher vaktinde bir kubbe görünümünde olan ve karışık halde bulunan kızıl ve beyaz ışıklar, vaktin sonuna doğru ufuk boyunca uzayarak ayrılmaya başlar; altta kara parçasının siyahlığı, üstte kızıl ışık kuşağı, onun üstünde de beyaz ışık kuşağı, kesin çizgilerle ayrılınca fecr-i sadık başlar. Bu sırada güneş ufkun 8.5° atına gelmiş olur. Güneşin batmadığı yerlerde güneş, doğu noktasına 8.5 derece yaklaşınca vakit girmiş olur. Bunu T cetveli ile gözlemlenmek isteyen, güneyden doğuya olan çemberin beşte dördünün tamamlanmasını bekler. Burada güneşin doğmuş sayılması için doğu noktasını geçmesi gerekir.

Güneşin doğmadığı zamanlarda Tromso'da da fecir, güneş ufkun 8.5 derece altına geldiği sırada başladı. Güneşi doğmuş saymak için sabahın ışıklarının batı noktasına kadar uzamasını beklemek gerekir. Bunun hesabını tam yapmak için yeni bir gözleme ihtiyaç duymaktayız.

4- Mîzânın korunması

Mîzân, terimler bölümünde anlatıldığı gibi denge anlamına gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ . أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ . وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ .

"Allah göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Dengeyi aşmayasınız diye bunu yaptı. Öyleyse ölçüyü tam yapın, dengeyi (aşmadığınız gibi) eksiltmeyin de." (Rahman 55/7-9)

Gecenin göstergesinin kaldırılması iki sebebe bağlanmıştır: Onlardan biri *"rabbimizin ikramını aramızdır"*dır. Bu ikramın hem maddi hem manevi tarafı vardır. Maddi tarafı, eksen eğriliğinden kaynaklanır. Eksen eğriliği olmasaydı güneş sürekli bir bölgeyi ısıtır, diğer bölgelere yeterince ısı vermez, mevsimler oluşmaz ve dengeler bozulurdu. Diğer yandan eksen eğriliği gece ile gündüzün tanımını değiştirmiştir.

Güneşin, gece ile gündüzün tanımında temel gösterge olmaktan çıkarılması, *"yılların sayısını ve hesabı bilmemiz"* içindir. Öyleyse bu bölgelerde ibadet vakitlerini hesap ederken manevi yönden *"rabbimizin ikramını aramızdır"*a engel olmayacak şekilde hesap etmek gerekir. Yani gece hesap edilirken güneş dikkate alınmamalı, buradaki müslümanlar da biraz uyuduktan sonra teheccüd namazı kılabilmeli; seher vaktinde istiğfar edebilmeli ve sahur yemeği yiyebilmelidirler. Allah Teâlâ manevi ikramıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَتَذَكَّرُونَ فَضُلًّا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (29)

"Muhammed Allah'ın elçisidir. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı çok sert ama kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû ve secde edelerken görürsün; aradıkları Allah'ın ikramı ve razısıdır. Onların işaretleri, yüzlerindeki secde görüntüsüdür. Bu, Tevrat'ta olan özellikleridir. İncil'deki özellikleri de şöyledir: Onlar, filizini çıkarmış ve güçlendirmiş bir bitki gibidirler. Kalınlaşmış sapları üstünde dik durur, yetiştirenleri pek mutlu eder. Bunlar kâfirleri öfkelenmek içindir. Onlardan da inanan ve iyi işler yapanlar olursa Allah onlara da suçlarını örtme ve büyük bir karşılık sözü vermiştir." (Feth 48/29)

Namaz ve oruç vakitleri, Allah'ın koyduğu ölçülere göre belirlenirse hem müslümanlar, her yerde Allah'ın manevi ikramından yararlanabilirler hem de gayrimüslimler müslümanlığa özendirilmiş olurlar.

Ayette gösterilen ikinci sebep; *"yılların sayısını ve hesabı bilmemiz"*dir. Demek ki, bu bölgelerde de her 24 saatte gece ve gündüzün varlığını kabul etmek ve hesabı, Kur'an'daki ölçülere göre yapmak gerekir. Gece ile gündüzün tanımları, güneşe göre yapıldığından mîzan bozulmuştur. Mesela **Diyanet İşleri Başkanlığı**, çıkardığı **takvimi, Din İşleri Yüksek Kurulunun 10-11/06/2009 tarihinde aldığı 45. Enlemin Ötesinde Namaz Vakitleri ile ilgili kararıyla** değiştirmiştir. Örnek olarak 60 derece enlemde bulunan Helsinki için aynı yılda ortaya çıkan iki ayrı takvim şöyledir:

Tarih	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2009	1.54	5.48	13.30	17.23	21.00	22.38
23.08.2009	4.18	5.48	13.30	17.23	21.00	22.20

Hiçbir ayete ve hadise dayanmadan imsak vakti 2 saat 24 dakika uzatılmıştır¹²³. Rabîta't'ul-âlem'il-İslâmî'nin aynı tarihle ilgili takvimi şöyledir¹²⁴:

Tarih	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2012	3.20	6.06	13.37	17 32	21 06	11.37

Helsinki'de yaşayan Tatar Türklerinin takvimi de şöyledir:

Tarih	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2010	4.41	6.31	-	-	20.14	22.30

Bunların dayandığı ne bir âyet, ne de hadis vardır.

Rabîta takviminin Norveç'in Tromso şehri ile ilgili olarak çıkardığı namaz vakitleri takviminin arka arkaya üç günlük rakamları şöyledir:

Tarih	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
15.01.2012	5.35	7:19	11:54	14:09	16:28	18:07
16.01.2012	6.12	11.23	11.54	12.00	12.25	17.24
17.01.2012	6.10	11.09	11.54	11.58	12.40	17.27

¹²³ Bu bilgileri 24 Nisan 2011 tarihli mail'i ile bize gönderen Yakup Yılmaz'a teşekkür ederim.

¹²⁴ www.islamicFinder.org

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yukarıdaki kararının gerekcesinde şu ifadeler dikkat çekmektedir:

1. İslâm'ın beş temel esasından biri olan namaz, günün belli zaman dilimleri içerisinde yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Yüce Allah, "Şüphesiz namaz Müminlere vakitli olarak farz kılınmıştır" (Nisa (4): 103) buyurmaktadır. Dolayısıyla vakit, namazın en önemli şartlarından birisidir. Bu nedenle, normal şartlarda namazların vakitlerinden önce kılınması caiz olmadığı gibi, vakitlerinden sonraya bırakılması da caiz değildir. Kur'an-ı Kerim'de mücmel olarak işaret olunan namaz vakitleri, [el-Bakara (2): 238; Hud (11): 114; el-İsra (17): 78; Rum (30):17/18; Kaf (50): 39/40; el-İnsan (76): 25/26] Hz. Peygamber'in hadisleri ve uygulamalarıyla açıklanmıştır. Hadis rivayetlerinde namaz vakitleri açıklanırken; doğu ufkunda şafağın belirmeye başlaması (fecd), güneşin doğması, güneşin öğleyin tepe noktasına gelip batıya meyletmeye başlaması (zevâl), gölgelerin fey-i zevalden hariç, bir misli veya iki misli olması, güneşin batması (gurûb), batı ufkunda akşam şafağının kaybolması (gaybûbet-i şafak) vb. dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesinden kaynaklanan atmosferik alametler ölçü olarak verilmiştir.

2. Normal vakitlerin oluştuğu dönemlerde ve bölgelerde namazlar, sünnette belirtilen bu vakitlerde kılınacaktır. Bu ölçülerin kısmen veya tamamen oluşmadığı bölgelerde ise namaz vakitlerinin "takdir edilerek" belirlenmesi gerektiği hususu, günümüzde bütün fetva kurullarının üzerinde görüş birliği içerisinde oldukları bir meseledir. Şu kadar var ki henüz herhangi bir takdir yöntemi üzerinde birlik sağlanamamıştır.

Demek ki diyanet, yukarıdaki değişikliği yaparken bir delile dayanmamıştır. Kurul üyeleri, imsak vaktini daha erkene de alabilirlerdi.

Ayrıca vakti, namazın olmazsa olmaz şartı sayan Allah, dünyanın önemli bir bölümünde vakitleri oluşturmayarak yetkisini bir kurula devredecektir. Bunun kabul edilebilir bir yanı yoktur. Görüldüğü gibi namaz vakitleri konusunda mîzan, tamamen bozulmuştur. Ama Ku'an'ın koyduğu dört ölçüye uyulduğu takdirde salât dönencesinde namaz vakitlerini, yerel ölçülere göre belirlemenin önünde hiçbir engelin olmadığı açıkça görülmektedir. Allah Teâlâ'dan, tarihte bir ilk olan bu çalışmayı başarılı ve bereketli kılmasını niyaz ederim.

Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır